

SİYASİ İLİMLER VE HUKUK

PARTİLERİMİZDE TABAKLAŞMANIN GERÇEK MAHİYETİ ve SOSYAL MUHTEVALI POLİTİKA MEYLI (1)

Prof. Bahri SAVCI

I

İMPARATORLUK DEVRİ

I — İmparatorluğa ve Halife - Sultanın Mutlakiyetine Karşı

Cumhuriyet Türkiyesinde ve Osmanlı İmparatorluğunda da, partiler, ister istemez bir tabakalaşmanın ifadesidir. Yalnız, bu tabakalaşma; istihsalde muayyen bir rol oynayan her içtimaî gurubun bir sınıf teşkil etmesi ve partilerin de, münhasıran bu iktisadî sınıflara tekabül etmesi manâsında değildir.

Şüphesiz, İmparatorlukta da, Cumhuriyette de bir iktisadî tabakalaşma mevcut idi. Her iki devrede, cemiyet içindeki fertler, gelir vaziyetlerine göre, elbette, derecelenmişlerdir. Fakat her iki devrede, siyasî grupmanlar, cemiyetler, bir kelime ile siyasî partiler, münhasıran gelir vaziyetlerine göre guruplaşan insanların mücadelesini ifade etmez. Bu itibarla, İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrelerindeki partileri, bir

(1) Bu denemede geçen tarihî bilgi'ler ile, üzerinde düşünüp tahlilini yaptığımız parti dokümanları hususunda, Doçent Tarık Z. Tunan-ya'nın değerli eseri «Türkiyede Siyasî Partiler» adı kitabından faydalanılmıştır. Ayrıca, Prof Turhan Feyzioğlu'nun Les Partis politiques en Turuqie, Du parti unique à la démocratie adlı ayrı basısı ile Tahsin Demiray «Son 50 yıl içinde Türk politikası adlı broşüründen ve çok parti devrinin bellibaşlı partilerinin yayınladıkları vesikalardan da yararlanılmıştır. Bir de, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü içinde Mlle Lucien Talloenin tahriki ve canlandırıcılığı ile yapılan ve fakat zaman azlığı dolayısı ile muhtasar tutulan bir araştırma içinde yer alınarak, toplanan vesika ve notlardan istifade edilmiştir.

iktisadî tabakalaşmanın sonucu meydana gelen bir mücadelenin kadrosu olarak göremeyiz.

Türkiye'nin, türlü devirlerdeki partileri, bir siyasî tabakalaşmanın ifadesidir. Bir başka deyimle, tarihte ve şimdi gözüken partiler herşeyden önce, cemiyette hasıl olan bir siyasî tabakalaşmadan doğmuştur. Bu partiler bir siyasî tabakalaşmanın mücadele kadrosu olmuştur. Siyasî tabakalaşma cemiyeti iki büyük kategoriye ayırmıştır: İdare eden, yâni emreden kategori ile, idare edilen, yâni tâbi olan kategori. İşte, içine imperatorluğu da alan uzun bir devrenin başlangıcından beri gördüğümüz siyasî gurupmanlar; her şeyden önce idare edenlere karşı bir direnmenin, idarenin iktidarını sınırlamanın, bu iktidara ortak olmanın, bu iktidarı cumhura geçirmenin ifadesidir. Partiler, ancak bundan sonradır ki, kısmen siyasî iktidarı, cumhur içinde bazı sosyal kuvvet unsurlarının maddî ve moral ihtiyaçlarını karşılama hususunda kullanma vasıtası olma mahiyetini kazanmışlardır. Tekrar edelim; bu işi de kısmen yapmışlardır, kısmen yapmaktadırlar.

Türkiye'de, modern siyasî partilerin stürüktürünü haiz olmasa bile, siyasî iktidarın icrası ile ilgili bir siyasî faaliyette bulunan cemiyetlerin tarihi, sanıldığı kadar pek yeni değildir. Siyasî parti açısından Türkiye bahis konusu olduğu zaman, durumu iyice bilmeyenlerin ilk aklına gelen nokta şudur: Türkiye'de, siyasî partiler, bilhassa 1908 İkinci Meşrutiyetinin mahsulüdür. Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar süren bu devrede, Osmanlı Parlâmentosunda türlü siyasî partiler mevcut olmuştur. Sonra, imperatorluk tasfiye edilmiş; bu tasfiyeden, bir de Türk Cumhuriyeti doğmuştur. Bu Cumhuriyet de, bazı kısa denemeler hariç, tek partiye dayanmıştır. Ancak İkinci Dünya Harbinden sonra gerçek bir çok parti hayatı doğmuştur.

Bu hüküm gerçeği tam ifade etmez. Siyasî partiyi; siyasî iktidarın icrası ile ilgili gurup faaliyeti ve bu faaliyetin kadrosu olarak anlarsak, bu manâdaki kadrolara 1908. Meşrutiyetinden önce de rastlarız. Hattâ 1908 Meşrutiyetinin en faal kadrosu olan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti bile siyasî iktidarın icrası ile ilgili faaliyetlerini, daha önce yapmış, yâni daha önce varolmuş bir kadrodur.

Gerçekten imperatorlukta da bir siyasî tabakalaşma mevcut olmuştur. Bu siyasî tabakalaşma, cemiyetin, idare eden ve idare edilen diye iki kısma ayrılmasıdır. İmperatorluk bünyesinde böyle iki kategori mevcut olmuştur. İmperatorluğun siyasî ve sosyal bünyesi içinde, idare eden kategori Halife - Sultandır. Sarayı, vezirleri ile beraber Halife - Sultanın emirlerini alan, ona tâbi olan, binaenaleyh idare edilen kategoriye girenlerin kurduğu türlü teşekküller de, bu idare edenin kullandığı siyasî ik-

tidarın icrası ile ilgili birer siyasî teşekkül mahiyetini almışlardır. Bunları da iki gurup içinde toplamak mümkündür. Bu gurupların ikisi de 1908 İkinci Meşrutiyetnden çok önce - hemen hemen bir asır önce - 19 uncu asırda gözükmiştir.

Bizzat İmparatorluğa karşı direnen gayri müslim kavimlerin türlü siyasî cemiyetleri ile memleket içinde Halife - Sultanın mutlakiyetine karşı direnen Osmanlı aydınlarının siyasî teşekkülleri...

I — *Gayri Müslim Kavimlerin Siyasî Cemiyetleri :*

İmparatorluktaki siyasî tabakalaşma, bir bakıma göre, cemiyetin biyolojik kompozisyonundan hasıl olmuştur. Yâni idare eden ve idare edilenler tabakalaşması, imparatorluğun bünyesindeki ırk farklarından hasıl olmuştur. Müslüman - Türk unsur, idare eden -belki daha doğru deyimle Halife - Sultanın gerçek dayanağı olan sosyal kuvvet unsuru-kategorisini teşkil etmiştir. Bunun karşısında idare edilen kategoriyi de -kategorileri de - önce gayri müslim ırklar (Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar) sonra, gene bunlarla beraber, müslim gayri Türk ırklar (Arnavutlar, Araplar) teşkil etmiştir.

İşte Osmanlı cemiyetinin biyolojik terekübünden, yâni onun türlü irkî toplulukların bir karması oluşundan hasıl olan bu siyasî tabakalaşma sonucu idare edilen katgoriye giren türlü ırklar, türlü siyasî cemiyetler kurmuşlardır. Bunlar, idare eden kategorinin (Müslüman - Türk unsurun - bir başka deyimle Müslüman - Türk unsuruna dayanan Halife - Sultanın) icra ettiği siyasî iktidara karşı direnmişler. İstedikleri, Müslüman - Türk unsurun (Halife - Sultanın) siyasî iktidarına hiç tâbi olmamaktır.

XIX uncu asrın başlarında Avrupa'daki milliyet hareketleri, Osmanlı ülkesine de tesir etmiştir. Bilhassa gayri müslim kavimler, bu asrın başından itibaren milliyetlerini idrâk etmişlerdir. Bu milliyet şuuru sonucu, siyasî tabakalaşmalarının dayanağı olan kendi ırklarını bir Devlet halinde teşkilâtlandırmak istemişlerdir.

A — *Mutlakiyet Devrinde :* İmparatorluktaki biyolojik bünyeden doğan siyasî tabakalaşmanın gayri müslim kategorileri, mutlakiyet devrinde, türlü ihtilâlcî teşekküller ve partiler kurmuşlardır.

Bunlardan ilki Etniki Eteryâ (Millî Cemiyet) dir. (1814) Bilhassa Türkiye'deki Yunanlıları ayaklandırarak Yunan istiklâlini temin etmek istr. Tam manâsiyle bir siyasî parti değildir. Fakat Müslim - Türk unsura dayanan Osmanlı İmparatorluğuna karşı; Halife - Sultan'ın icra ettiği siyasî iktidarın Yunan ırkı üzerindeki icrasına karşı ayaklanmış bir

gizli kadrodur. Yunan istiklâlini sağlamıştır. Daha sonra da Türklerle çarpışmasına devam etmiştir. Bundan sonra, Ermeni ırkının kurduğu türlü siyasî teşekküller siyasî partiler gelir. Bunlardan Hınçak Komitesi (1887), sosyal demokrat karakterli bir siyasî partidir. Ermeni halkını siyasî bir kuvvet ve sınıf halinde şuurlandırmak ister. İhtilâl ve gizlilik yolu ile çalışır. Taşnaksutyen komitesi ise, Ermeni İhtilâl Komiteleri Federasyonu'dur. Sosyalizmi kabul etmiştir. Müstakil bir Ermenistan için çalışmalarına 1908 e kadar devam etmiştir. Bu tarihte, Osmanlı Parlâmentosuna, sosyalist bir hizip olarak girmiştir.

Osmanlı idare eden tabakasından ayrılmak isteyen gayri müslim idare edilen tabakalarından birisi de Bulgarlardır. Bunlar da türlü komiteler kurarak bu mücadelelerini yapmışlardır. Ve 1908 de tam istiklâllerini elde etmişlerdir.

B — İkinci Meşrutiyet ve Mütareke Devirlerinde : Bu milliyet şuru ve prensibi dolayısıyla, idare eden Osmanlı -Türk - Müslüman tabakaya karşı, bir kelime ile İmperatorluğa karşı gayri müslim ırkların, milliyetçi, infiradçı hareketleri; mutlakiyet devrinde, yukarıda işaret edilen istiklâl hareketleri halinde cereyan etmiştir.

İrkî esasa dayanan bu tabakalaşma, İkinci Meşrutiyet ve Mütareke devirlerinde de devam etmiştir. Rum ırkı, idareci Osmanlı - Türklerin emirlerinden kurtulduktan sonra, Osmanlı ülkesi içinde kalan diğer Rumları da birleştirmek için, onların meskûn bulunduğu Osmanlı ülkeleri ilhaka kalkmıştır. Bu gaye için, türlü cemiyetler kurmuşlardır. Ayrıca eski Etniki Eteryay'ı da kullanmışlardır. Bunlar, belki tam anlamı ile siyasî partiler değildirler. Fakat Osmanlı - Türk idare edicinin elindeki siyasî iktidarın icrası karşısına dikilmiş teşekküllerdir ve daima, irkî esasa dayanan bir siyasî tabakalaşmanın mahsulüdürler. Bunlar, Anadolu'daki 1922 deki mağlubiyetleri ile sona ermiştir.

Bu devrelerde Bulgarlarla, Ermenilerin de aynı mahiyette siyasî teşkilâtları olmuştur. Hattâ Ermenilerin daha iyi teşkilâtlı siyasî partileri olmuştur ve bu devrelerde, Osmanlı Meclis-i Mebusanında; bu irkî tabakalaşmadan doğan infirat politikalarını savuran mebusları, gurupları bile olmuştur. 1922 Anadolu hareketleri, bu siyasî mücadeleleri de tasfiye etmiştir.

II — Müslim Gayri Türk Kavimlerin Hareketleri :

Osmanlı cemiyetinin biyolojik kompozisyonundan doğan tabakalaşma, diğer bazı müslim kavimleri de Müslüman - Türk idare edicinin (Halife - Sultan'ın) siyasî iktidarına karşı getirmiştir. Bu kavimlerden

Araplarla, mühim bir ekseriyeti müslüman olan Arnavutlar, ırkî tabakalaşmadan doğan infirat politikalarını, bazen sözde gayri siyasî bazen de tamamiyle siyasî cemiyetler içinde yürütmüşlerdir. Hattâ, 1908 İkinci Meşrutiyet Meclisi-i Mebusanında adetâ guruplar bile kurmuşlardır.

III — Osmanlı - Aydınlarının Siyasî Teşekkülleri :

İmperatorlukta, saray, hanedanının irsten gelen kuvveti ile, hilâfetten gelen kuvveti sayesinde teferrüt etmiş, tabakalaşmış idare eden kategoriyi teşkil etmiştir. Cemiyetin hacmi küçük iken, Sultan ile halk arasında ayırım, belki tam manasiyle belirmiş bir siyasî tabakalaşma teşkil etmiyordu. Elbette, gene bir idare eden vardı ve bu da Sultan idi. Fakat Sultan, kuvvetini, gelenekleri yerleşmiş bir hanedan, bir sülâle mefhumundan almıyordu. Eski Türk Boylarındaki halka, halk gücüne dayanan, halk gücünü ifade eden başkanlık mefhumundan alıyordu. Bu, adetâ, halkın kendisini idare edişine benziyordu. Çünkü Sultan bir halk adamı esprisiyle hareket ediyordu ve etrafında halk adamlarından mürekkep heyetler vardı.

Fakat Osmanlı Cemiyetinin hacmi, zaman içinde artmıştır. Artık bir saray teşekkül etmiştir. Sultan halk adamı esprisinden uzaklaşmış bir saltanat adamı olmuştur. Sultanın gerçek kuvveti irsten ve hilâfetten gelmeğe başlamıştır. Siyasî iktidar ilahî bir mahiyet almıştır. Yâni siyasî tabakalaşma tam olmuştur. Memlekette tam manasiyle bir idare eden (sarayı, enderunu, bütün ileri gelen ordu mensupları ile beraber Sultan - Halife); bir de bu saray, enderun ve bütün ileri gelen subayları ile ordudan dışarda kalan halktan ibaret idare edilen kategorileri hasıl olmuştur.

İdare eden kategori (Sultan - Halife) bir merkezî otorite teşkil ediyor ve bir mutlak, sınırsız siyasî iktidar icra ediyordu.

İşte imperatorluk devrinde gördüğümüz bütün siyasî teşekküller (Müslüman - Türklerin kurdukları dahil); idare edilen tabakaların, idare eden tabakaya karşı, bu tabakanın icra ettiği mutlak iktidara karşı bir direnmenin, bu iktidarı sınırlamanın, bu iktidara ortak olmanın ifadesidir. Millî Hâkimiyet devrinde de, bu iktidarı, Cumhurî bir şekil altında, bütün Cumhura geçirmenin ifadesidir.

İşte bu maksatla, yâni ilk plânda, Halife - Sultanın mutlakiyetine karşı, XIX uncu asırdan itibaren Osmanlı aydınları türlü siyasî teşekküller kurmuşlardır. Bunlar, ilk zamanlarda birer tam siyasî parti halinde organize olmamışlardır. Çünkü müstebit imperatorlukta siyasî iktidarın bir çeşit icrası vardır: Mutlakiyet.... Binaenaleyh, siyasî iktidarın icrası

tekim bu cemiyetin açtığı fikir ceryanı sonunda, İngiltere usûlüne benzer bir meşrutî hükümdarlık esasına dayanan Birinci Muşrutiyet ilân edilebilmiştir. Yâni Halife - Sultan'ın mutlak iktidarına, hem bir sınır konmuş; hem de siyasî iktidarın icrasına, iki meclisli bir parlâmento kanaliyle siyasî tabakalaşmanın ikinci kategorisi olan halk temsilcileri de ortak olmuştur.

2 — *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*: (1889) Fakat kısa bir müddet sonra, idealist Osmanlı aydınlarına dayanarak ve onların kurmak istedikleri meşrutî hükümdarlığa razı olarak tahta çıkan Abdülhamit II, halk temsilcilerinin, basit ve mütevazî ölçüler içinde dahi olsa, siyasî iktidarının icrasına bir sınır teşkil etmelerine, bu icraya ortak olmalarına tahammül edemedi. Memleketin, henüz bu tarz bir idareye elverişli olmadığını ileri sürerek meşrutî rejimi yürürlükten kaldırdı.

Bunun üzerine, 1878 den ikinci defa Meşrutiyetin ilân edildiği 1908 e kadar, mücadele tekrar başladı. Halife - Sultan, mutlak idare eden olmak istiyordu ve oluyordu da... Bunun karşısında idare edilen kategori de; aydınların sevk ve idaresinde, siyasî iktidarın mutlak icrasına bir sınır koymak, halk kuvvetlerini bu icraya ortak kılmak istiyordu. İşte bu maksatla da, bu devrede bir sürü hürriyet teşkilâtı meydana getirilmiştir. Bütün bu teşekküller, birer gizli parti halinde, imperatorlukta kendine mahsus siyasî tabakalaşma ile ortaya çıkan müstebit bir idare edenin karşısındaki idare edilen kitlenin siyasî hürriyet savaşını ifade eder. Bu gizli cemiyetler, partiler, bazen yurt içinde, bazen yurt dışında kurulmuşlardır. Bazen birleşmişler, bazen kendi içlerinde de ayrılmışlardır. Bu gizli partiler ve onların birleşmelerinden meydana gelenler, hiç bir zaman mütecanis birer parti mahiyetini alamamışlardır. Fakat her zaman da, bir siyasî tabakalaşmanın ifadesi olmuşlardır. Bu siyasî tabakalaşma; bir tarafta, artık iktidarını irs ve hilâfetten alan bir otorite yaratmıştır; bir tarafta da bu otoritenin siyasî iktidarını sınırlamak ve ona ortak olmak isteyen teb'ayı yaratmıştır. İşte bu gizli cemiyetler; birer siyasî parti stürüktürünü kazanamasa ve gerçekten siyasî parti programlarını haiz olamasa da Halife - Sultan'ın, 1876 da ilân edilen Meşrutiyete rağmen fiilen devam eden mutlakiyetine, mutlakiyet şekli altında icra ettiği siyasî iktidarına karşı bir hareket teşkil ederler. Bu hareketin manidar tarafı şudur ki: bu cemiyetler, imperatorlukta bir siyasî tabakalaşmanın aydın Osmanlıların sevk ve idaresi altında halk yönünü ifade ederler.

İşte «Yeni Osmanlılar Cemiyeti» (1865) nden sonra kurulan bu cemiyetlerin en önemlisi «Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti» dir. Bu cemiyet bir fusion'dan ibarettir. Fusion'un ilk unsuru 1889 da «İttihad-ı

Osmanî» adı altında İstanbul'da kurulmuştur. Aynı sıralarda Paris'teki Jön Türklerin kurduğu bir teşkilât ile birleşerek «İttihat ve Terakki» adını almıştır. Bu teşkilât, memleketin içinde ve dışında, türlü isimlerle kurulan diğer gizli cemiyetlerle birleşmiştir. Bazen «Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti», bazen «Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti» (1907) adı altında, hükûmeti Meşrutiyet usûlüne kavuşturmağa uğraşmıştır. Nihayet 1908 de ordu içindeki aydın subayların iltihakı ile, Rumeli Vi-lâyetlerinde tertiplenen bir askerî harekete mutlakîyetçi Halife - Sultana, Meşrutiyet usûlünü ikinci defa kabul ettirmişlerdir. (*) Kendisi de aleniye geçerek faaliyete başlamıştır.

Demek ki, bu cemiyet, Sultanın iktidarına karşı gelenlerin partisidir. Belli bir sosyal guruplaşma ile uzvî bağı yoktur. Onun stürüktüründe, belli bir sosyal sınıfın temel taşı vazifesi gördüğünü tesbit edemeyiz. İdare edilen o geniş zümrenin, daha iyi idare edilmesini hedef tutar. Bunun yolu da, idare edilenin bizzat idareye iştirâkidir. İşte bu cemiyet aynı zamanda idare edilenin daha iyi idare edilmesini sağlayan bu iştirâkin prensiplerini de ifade etmektedir ki, bu suretle, cemiyet; Osmanlı halitası dahilinde Garpcı, modernist lâik bir temele dayanan bir parti hüviyeti kazanır. Bunlar ise, belli bir sosyal gurubun hayat görüşünü değil, bütün idare edilenlerin medeniyet ve hayat prensiplerini teşkil eder.

II — Meşrutiyetin zahirî mekanizması içinde partiler

1908 - 1918

Meşrutiyetin ikinci defa ilânı ile, hürriyeti yerleştirme devrinin başladığı sanılmıştır.

Filhakika, hürriyeti yerleştirmek için meşrutî şekil içinde tecelli eden bir demokrasi mekanizması kullanılmıştır. Fakat, meşrutî şekil zahirî kalmış, demokrasi de, bir parti - parti umumî merkezi - mutlakîyetine müncer olmuştur.

Çünkü : bu sefer, ikinci meşrutiyet ihtilâlini yapan muzaffer partiler de ve ordudan gelen politikacılar da, kendilerini, içinden çıktıkları idare edilenlerden ayıran bir zihnî farklılık hasıl olmuştur. Bu zihnî farklılık, onları, iktidar mevkiine sıkı sıkı sarılmağa ve kendilerini ikti-

(*) Başında Prens Sabahaddin'in bulunduğu «Teşebbüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti» «Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti», «Cemiyet-i İnkılâbiye», «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti» hep Kanun-u Esasinin ve Meşrutiyetin yeniden yürürlüğe girmesi için çalışmışlardır.

dar mevkiinin yegâne tabiî namzedi ve sahibi saymağa sevk etmiştir. Bir kelime ile, bu sefer, bir başka türlü siyasî tabakalaşma vaki olmuştur: Bir tarafta, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetini sevk ve idare ederek, Rumeli dağlarında hürriyeti ve meşrutiyeti ilân edebilmeden doğan zihnî, hissî üstünlükle dolu siyasetçiler, ihtilâlciler; öte tarafta, onlara itaat ederek, onların getirdiği hürriyet ve meşrutiyeti ödeme zorunda bırakılan halk. Birinci gurup, hürriyet ve meşrutiyetin kahraman kadrosu olan İttihat ve Terakki mekanizması ile bir parti mutlakiyeti kurmuştur. Parlmanitarizmin Meclis - Hükûmet münasebetlerini, daima bu parti mutlakiyetini yürütecek şekilde ayarlamıştır. İkinci kategori de, bu sefer, gene türlü siyasî şekiller içinde, önce, birinci kategorinin mutlakiyetini sınırlamağa uğraşmıştır. Bu gayret, cemiyette duyulan siyasî tevazun ihtiyacının ifadesidir. Sonra da, gene bu idare edilenler kategorisi içinden çıkan yeni siyasî kuruluşlar, siyasî iktidarın icrasına bir alternatif getirmek ve bu alternatifi beğendirerek yeni bir iktidar zümresi yaratmak istemiştir.

Fakat buna muvaffak olunamamıştır. İkinci Meşrutiyetin, İttihat ve Terakki Partisine dayanan yeni idare edenleri; parti mutlakiyetini hukukî ve fiilî baskılarla daima ayakta tutmuşlardır ve memleketin özlediği hürriyet partisini teşkil edememişlerdir.

Burada, Meşrutiyetin dış gaileleri, iç dertleri buna elvermemiştir. Avusturya Bosna - Hersek'i ilhak etmiştir. İtalya Trablus - Garbı almıştır. Balkan harbi ile Birinci Dünya Harbi'ne girilmiştir. Ayrıca Girit meselesi, Arnavutluk İsyanı, Yemen İsyanı da Devleti yormuştur.

Sonra da, maarifin geriliği, halk zihniyetinin Avrupa usûlü idareye yabancılığı da, hürriyet partileri kanaliyle bir gerçek hürriyet devri açmağa pek elverişli değil.

Fakat, İkinci Meşrutiyetin siyasî mekanizmasını iyi işletmemenin, bir zahiri meşrutiyet içinde, bu sefer bir partinin merkezî organlarının mutlakiyetine gitmenin asıl sebebi, hürriyeti ilân eden İttihat ve Terakki Cemiyetinin ileri kademelerinde hasıl olan zihnî ve hissî üstünlükten doğan farklılaşmadır.

Bu devrede, hürriyet kahramanı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti - ki bundan artık hep sadece İttihat ve Terakki diye bahsedilir - şu mahiyeti kazanmış ve onun karşısına, bir partiler ittifakından doğan bir «Hürriyet ve İtilâf Fırkası» çıkmıştır.

I — «Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti» 23 Temmuz 1908 de Hürriyetin ve ikinci defa Meşrutiyetin ilânı ile, bu parti, aleniye çıkmıştır. Teşkilâtı da hemen genişlemiştir. Bu devresinde parti, evvelden

beri belirmeğe başlamış olan modernist, garpçı, lâik karakterine Türk unsurunun millî şuura sahip olması manâsında bir milliyetçi mahiyet de vermiştir. Milliyet fikrinin kültür sahasında taazzuv etmesi için «Türk Ocağı», «Halka doğru» adlarında cemiyetler kurulmuştur. Milliyetçilik, bir millî iktisat politikasını istilzam etmiştir. Köylüyü arazi sahibi kılmak, köylüye az faizle para teminini sağlamak, ziraat krediyi genişletmek, ziraat sendikaları kurmak; âşar vergisini azaltmak; ziraat bankasını geliştirerek, mahsulât üzerine borç verdimek, amele - patron münasebetlerini düzenlemek gibi hususlar programında yer almıştır. Millî banka ve bunun himayesinde iktisadî müesseseler kurmuştur, millî sermayeli hususî teşebbüsler ve şirketler de kurmuştur. Bu suretle, iktisadî ve sosyal sahada bir taraftan liberal bir doktrine dayanmış, fakat az - çok Devletçi hareket programı da gütmüştür. Diğer siyasî cemiyet ve partiler gibi, esasında bir siyasî tabakalaşmanın ifadesi olduğu halde; cemiyetteki fertlerin gelir kaynaklarına ve vaziyetlerine göre, guruplaşmasını ifade eden bir iktisadî tabakalaşma meselesi ile de ilgilenmiştir, denebilir.

Filhakika, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, önce geniş bir köylü ve ziraat erbabından bahsetmiş, bunların menfaatleri ile meşgul olmuştur. Sonra da, amele - patron tefrikini, yâni, bu iki sosyal sınıfın mevcudiyetini kabul etmiştir. Yalnız, bunların aralarındaki münasebetleri hangi zaviyeden düzenliyeceğini açıklamamıştır. Keza, bir başka vesile ile, köylü umumî tavsifi içine soktuğumuz unsurları, gayet isabetli bir teşhis ile tefrik etmiştir: Çiftçi (yâni mülkiyete sahip unsur) ile orakçı, aylıkçı, yarıcı (emeğini ortaya koyarak tarla sahibi ile ortak olan) gibi gündelikçileri ayırmıştır. Yalnız, bunların da birbirleriyle olan münasebetlerinde hangi tercih duygusu ile hareket edeceğini açıklamamıştır. Fakat, bu hususları sadece zikredişinden dahi o zamana kadar himayesiz olan amele ile mülkiyete sahip olmayan ziraat sahasında da ancak gündelikleri ile yaşayan sınıfları korumak istediği sonucunu çıkarmak mantıkîdir. Keza, bir «Muavenet-i Umumiye» idaresini, umumî hizmet olarak kurmağı düşünmesi de, sosyalman ve iktisaden himayeye muhtaç sınıfları önde tuttuğunu gösterir ki, bu suretle, partiye bir Devletçi meyil tanımak imkânı doğar. 1908 - 1918 devresinin muharebeleri ve sırf siyasî mahiyetteki olayları arasında, partinin sosyalman ve iktisaden himayeye muhtaç sınıfları birinci plâna alarak ona göre bir aksiyon programı gütmesi imkânsızdı. Fakat muhtelif tarihlerde yaptığı tâdillerde, ana programına eklediği yukarıki hususları görünce, şuna hükmetmemiz bir mantık icabı olur ki: Jön Türk geleneğine uyarak, önce siyasî tabakalaşmanın birinci kategorisinde kalan idare edici Sultan - Halifenin mutlakiyetine karşı ayaklanan parti; eğer bir yeter imkân ve siyasî terbiye seviyesi bulup da bir mutlak iktidar icra etme çıkmazına girmese idi, iktisaden ve

sosyalman zayıf olanların partisi olmağa doğru gelişebilirdi. İlk programından sonra yaptığı tâdillerde gördüğümüz yukarıki hususlar gösteriyor ki; parti saflarında böyle bir espriye sahip olan bir zümre vardır. Bu zümre, imperatorluğu, siyaseten geri saydığı gibi, iktisaden de esir telâki ederdi. İktisadî esaretten kurtulmanın yollarını ve kapitülasyonların ilgasında gören İttihat ve Terakki aydınlarının, bu iktisadî kapitülâsyonların tesirinden temamiyle kurtulmak için liberal bir ekonominin «laisser faire» nden başka bir ekonomi arayacakları da şüphesizdir.

Bununla beraber, İttihat ve Terakki Hükûmeti, daha sonra sahneye çıkan sosyalist partisini resmen tanıdığı halde, sosyalist kulüplerini dağıtmıştır. Bu suretle, İttihat ve Terakki, sosyalizme karşı bir cephe de almıştır.

1908 - 1918 arasında, çok partili liberal bir meşrutiyet kurulmak istenmiştir. Fakat İttihat ve Terakki, bu rejimi türlü yönlerden akamete uğratmıştır. Bir kere, 1908 - 1918 arasında, iktidardan kat'iyen ayrılmak istememiştir. İktidarı kaybetme ihtimâlleri hasıl olunca gayrimeşru seçimlere başvurmuştur.. İktidara nasılsa geçebilen partileri deviren darbei hükûmetler yapmaktan da çekinmemiştir. Uzun örfî idare rejimleri kurmuş, basını daima kısmıştır.

Böyle fiilî ve cebrî vasıtalarından da faydalanarak iktidarını devam ettirirken, aynızamanda, «Türkocakları» «Halka Doğru Cemiyeti» gibi içtimaî ve kültürel organizmlerle de, memleketin iyi niyetli aydınlarını kendine çeken müesseseleri birer istinadgâh olarak kullanmıştır.

İşte, hukukî ve gayri hukukî yollarla tahkim ederek yürüttüğü iktidarı, bir parti - içi oligarşinin ellerinde, çok partili liberal rejimi yolundan sapıtmıştır; Sultan - Halifenin mutlakiyeti yerine, Parti Merkez-i Umumîsinin mutlakiyetini koymuştur. Bu suretle, rejim, zahirî bir meşrutiyet olmuştur. Mevcut partiler kapatılmış ve kapanmağa zorlanmıştır. Yaşayanların da Parlâmentoda müessir olma imkânları kaldırılmıştır. Bu suretle Parlâmentoda, tek bir parti hâkim olmuştur.

II — «İttihat ve Terakki» te karşı gruplar :

«Hürriyet ve İtilaf Fırkası»:

Fakat, gene bu devrede, bilhassa 1909 - 1911 arasında, kapatılan veya kapanmağa sevk edilen partilerin yerine başka partiler ortaya çıkmıştır. Bu partiler, bir çok engellere rağmen, boyuna büyüyen ve genişleyen bir muhalefet meydana getirmişlerdir.

1908 - 1918 devresinde yaşayan ve müessir olmağa çabalayan bu teşekküllerin hepsinde müşterek nokta : Parlâmentoda tek parti mutlaki-

yetine karşı gelmek; siyasî iktidarın parti kanaliyle icrasında kendisine zaruret duyulan muhalefeti ve tevazünü meydana getirmektedir.

Bu arada bu partilerden bazıları; bu siyasî savaşın arasında, gene iktisaden ve sosyalman zayıf olanların himayesine müteveccih bir sosyal politika gütmeye meyilleri göstermiştir: Şöyle ki :

«Osmanlı Demokrat Fırkası» rençber, esnaf, amelenin hukukunu müdafaa edeceğini söylemiştir. Sonra, fabrika, taşocağı ve kumpanyalar ile sair iş yerlerinde çalışan kimselerin sermayedarlar tarafından zulme uğratılmaması için ilgililer arasında teşebbüse geçileceğini vaadetmiştir. Bundan başka; boş ve Devlete ait araziye ziraat muhacirlere dağıtmağı düşünmüştür. Keza ; ormanların, maden ocaklarının, diğer servet kaynaklarının, hükümetçe işletilmesinde âmmenin refah unsurunu görmüştür.

«İslâhat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası» da -merkezi Paris'te olduğu için iç siyasî münasebetlere fazla tesiri olmamıştır - programında yukarıki esaslara benzer esaslar kabul etmiştir.

«Ahali Fırkası» da iktisaden zayıf olan çiftçi, amele, esnaf ve köylülerden alınacak vergileri azaltmağı, akar vergilerini çoğaltmağı düşünür; Sermayedar - amele münasebetlerini düzenleyen kanunu amelenin esas haklarını gerçekten sağlayacak bir hale getirmeğı vaadeder.

Nihayet «Osmanlı Sosyalist Fırkası» da Meclis içinde pek müessir olamamakla beraber, Marksizm cereyanına dayanan görüşler ileri sürmüştür. Bu parti İttihat ve Terakki Hükümetince resmen tanınmıştır.

Bu arada, «İttihadi Muhammedî Fırkası» ile «Mutedil Liberaller Fırkası» nın dinci, fıkıhçı meyillerini de işaret etmek gerekir.

Demekki, ikinci meşrutiyetin muhalefeti teşkil eden partilerden bir kısmı böyle bir sosyal mahiyeti haizdirler. Fakat, dediğimiz gibi, hepsi İttihat ve Terakkinin Parlâmento hâkimiyeti karşısına dikilen bir muhalefetin ifadesidirler.

Bu muhalefet, gün geçtikçe şiddetini artırmıştır. Fakat teker, teker müessiriyet dereceleri de zayıftır. Bu yüzden bu çeşitli muhalefet gurupları 1911 de, büyük bir koalisyon kuramadan «Hürriyet ve İtilâf Fırkası» nı meydana getirmişlerdir. Bu; Meclis içindeki ve meclis dışında türlü temayüldeki bazı hükmi ve hakikî şahısların birleşmesidir. Binaenaleyh; bu parti; iktidar partisinin mutlakiyeti karşısında; bu mutlakiyeti devirme zihniyetini benimseyerek bir farklılık teşkil eden, farklılaşan bir gurubun siyasî tabakalaşmasının ifadesidir. İkinci Meşrutiyetin diğer partileri kadar bile, sınıf, gurup, zümre

anlayışı yoktur. Bu siyasî tabakalaşmaya dayanak olan bir fikir, bir zihniyet bir duygu aranacaksa, bu, ancak, «Çok partili liberal temsilî meşrutiyeti» kurarak, çok partili siyasî hayatın getireceği tevazün içinde İttihat ve Terakkinin mutlakiyetine engel olmaktır. Bunun için de, bu parti, milliyetçilik ve islâmcılık fikirlerini de takip etmemek zorunda kalmıştır. Bir sene 8 aylık hayatından sonra, Mütareke devresine kadar bir faaliyet gösterememiştir.

III — İMPERATORLUK BAKİYESİNİ MUHAFAZA DEVRİ PARTİLERİ 1918 - 1922

İsperatorluk Birinci Dünya Harbinden mağlûp çıkmıştır. Mondros Mütarekesi, galiplere, Osmanlı ülkesinin silâh kuvvetiyle giremedikleri yerlerini de işgal imkânını vermiştir. Sevr Muahedesi ise imperatorluğu parçalayacaktır. Fakat Anadolu'da yeni bir millî hareket sonucu, Türk unsura dayanan yeni bir Devlet de kurulmak üzere ve kurulmuştur.

İşte bu devrede baş mesele, imperatorluktan arta kalanı kurtarmak, onu bir esasa dayatmaktır : İmparatorluğun bakiyesi halinde kalan bir Osmanlı Devleti nasıl muhafaza edilecek, hangi esaslara dayatılacaktır?..

Kendilerini idare edici sınıfa geçirmek isteyen politikacıların Osmanlı Devletini nasıl muhafaza edecekleri, hangi esaslara dayatacakları hususunda, bazan müşterek, bazen farklı görüşleri vardır. Onun için de, bu devrede İstanbul'da, bazen birbiriyle müşterek noktaları olan, bazen de farklı esasları ihtiva eden 30 kusur parti ve siyasî cemiyet meydana gelmiştir.

Bu devir, imperatorluk bakiyesi olan Osmanlı Devletine dayanak arama devridir. İşte bu 30 küsur siyasî teşekkül de, kendilerine göre bu dayanağı aramaktadırlar.

Bu dayanağın birleşik noktası şudur : Osmanlı Devletinin millî temamiyeti muhafaza edilmelidir. Galipleri buna inandırmalıdır. Osmanlı vatani sulh ve selâmete muhtaçtır. Bunu, ona sağlamalıdır. Osmanlı saltanat ve hilâfetini muhafaza etmenin, onu sulh ve selâmete kavuşturmanın yolu da Wilson prensiplerine bağlanmaktadır. Bu prensibe dayanılırsa, Türk unsurun teşkil ettiği bir milliyet halkası içinde Osmanlı Devleti, mülkî temamiyetini muhafaza edebilir.

Bu müşterek noktadan sonra, bu 30 küsur siyasî teşekkül içinde bir kısmı Devletin dinî karakteri üzerinde ısrarla durur. Devleti din ve siyaset birliğine dayatmak ister. (Tarik-i Salah Cemiyeti) gibi. Bir kısmı da

oldukça vazih bir anlayışla muayyen sosyal sınıflar üzerine dayanmak ister ki, bu sosyal sınıflar da : Ziraat, sanayî ticaret erbabı (ahalî iktisat fırkasına göre); amele ve çiftçiler (Sosyal Demokrat Fırkasına, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasına göre) ; küçük tacir, amele, çiftçi (Türkiye Sosyalist fırkasına göre) ; ziraat erbabı (Türkiye Ziraat fırkasına göre) dir.

Burada, şunu tekrar işaret etmek lâzım ki ; bu parti ve siyasî teşekküller; isperatorluk cemiyetinin biyolojik kompozisyonunun en hâkim unsuru olan türlü ırk unsurları tasfiye edildikten sonra geri kalan çekirdek Türk unsur üzerine dayanarak Devleti ve onun temamiyetini muhafaza endişesinden doğmuşlardır. Fakat, Mütareke devresinin parlâmentosunda taht etrafında bir millî birlik fikrini de hâkim kılamamışlardır. Bu millî birlik fikri ile dolu parlâmentoya dayanan kuvvetli millî hükûmetler de çıkaramamışlardır. Bu yüzden, esasen ağır olan Mondros Mütarekenamesinin hükümlerini haksızca tefsir eden galiplere mukavemet de edememişlerdir.

II

«TAHT» SIZ MİLLÎ BİRLİK ve MİLLÎ HÂKİMİYET DEVRESİ 1919 - ve ÖTESİ

Mondros Mütarekesinden sonra gelen yıllarda, İstanbul'daki durum bu iken; Anadolu'daki halk, Osmanlı tahtı etrafında halkalanmadan bir millî birlik kurmada ve millî hâkimiyet devresi açmaktadır.

Halife - Sultan İstanbul'da, galiplerin elindedir. İstanbul'daki idare edenler zümresi veya bu zümre içine girmek isteyenler, yukarıda özetlediğimiz fikirlere dayanarak, gene de taht etrafında bir birlik kurarak milletin kaderini tâyin etmek istemektedirler. Halbuki, gene hemen aynı devre içinde, Anadolu'da Türk halkı, millî kaderini bizzat tâyin etmeğe başlamıştır. Bu millî kader, artık, irs ve din kuvvetine dayanarak idare edici olan Halife - Sultan tarafından sevk ve idare edilemez. Onunla ortak olarak da sevk ve idare edilemeyecektir. Millî kader, bizzat millet tarafından sevk ve idare edilecektir.

Bu prensibe, KEMÂL ATAKÜRK'ün Liderliği altında birleşen ve binaenaleyh gittikçe kuvvetlenen türlü siyasî cemiyetlerin faaliyetleri ile ve halk hareketleri ile ulaşılmıştır. KEMÂL ATATÜRK 1919 da Anadolu'ya geçtiği zaman, bir tanesi Trakya'da olmak üzere 15 tane kadar cemiyet ve halk teşekkülü faaliyet halinde idi. Bunlar, İstanbul'daki 30 küsur parti ve cemiyetin yaptığı gibi, nazarı yönden Osmanlı Sultanının

Devletini muhafaza yolları aramıyorlardı. Türk halkının istiklâlinin korunması ve millî birliğinin muhafazası için fiilen çalışıyorlardı. KEMÂL ATATÜRK bunları birleştirdi. Bu suretle, «Millî kaderin bizzat millet tarafından tâyini, sevk ve idaresi» prensibi kuvveden fiile çıkma yolunda gelişmeğe başladı.

İşte bu prensip, KEMÂL ATATÜRK'ün ortaya çıkışından itibaren şu yollarla gerçekleşmeğe başlamıştır ki; bunun tetkiki, bize, İmparatorlukla ilişiği kalmıyan Türkiye'de siyasî iktidarın hangi şekiller içinde, nasıl belirmediğini ve hangi siyasî kuvvet unsurlarına nasıl dayandığını da gösterecektir.

I — BİZZAT MÜCADELE YILLARINDA : (1919 - 1924)

Burada bizzat mücadele yılları ile; Mondros Mütarekenamesinin hükümlerini haksız bir tefsir ile yorumlayarak payitahtı ve Anadolu'yu yer, yer işgal eden yabancı kuvvetlere ve onlara dayanan saltanata -dikkat edilsin, saltanatın mutlak kudretine değil, bizzat saltanat müessesesine - karşı açılmış mücadeleyi kastediyoruz. Yabancı kuvvetlerin Türkiye'den atılması, Cumhuriyetin ilânı ve hilâfetin ilgası ile bu devre kapanmıştır.

Bu devrede memleket iki guruba ayrılmıştır. Yâni iki zihnî, hissî, idarî farklılıktan. bir çeşit siyasî tabakalaşma hasıl olmuştur : Bir tarafta, millî kaderin bizzat millet tarafından tâyini, sevk ve idaresi zihniyetini, hüsnü idare şeklini benimseyenler; bir tarafta da Halife - Sultan'ın tahtı etrafında ve sözde ona yardım eden yabancı kuvvetlere dayanma zihniyeti, hissi ile imperatorluğun bakiyesini ayakta tutmağa uğraşanlar... Ve bunların idaresi....

Anadolu, birinci gurubu teşkil etmiştir. Anadolu, «Millî kaderin bizzat millet tarafından tâyini, sevk ve idaresi» zihniyetini kuvveden fiile çıkarmanın yolunu, önce : «Fevkalâde salâhiyetleri haiz tek Meclisli bir parlâmento» da bulmuştur.

Bu parlâmento; teşriî iktidarı da, icraî iktidarı da bizzat kendisinde toplamıştır. Teşriî iktidar ile icraî iktidar arasındaki müvazeneyi de, her ikisinin başkanı olan Meclis Başkanında bulur.

Keza, bu parlâmento içinde, geniş bir tartışma pratiği kurulmuştur. Bu tartışma, parlâmento içindeki siyasî partiler arasında değildir. Çünkü, bu mecliste; türlü siyasî partiler ve onlar kanalı ile türlü guruplar, sosyal tabakalar arasında görüş, hele menfaat mücadelesi yoktur. Orta-

da tek bir siyasî kuvvet vardır : Yavaş yavaş ve zamanla, yurdu düşmandan temizlemek; düşmanla işbirliği yapmış olan saltanatı devirmek; gelecek reformlara engel olacak hilâfeti tasfiye etmek fikri etrafında birleşmiş ihtilâlcilerin, nasyonalistlerin, garpçıların kuvveti... .Yurdu düşmandan temizlemek fikri, bütün halk tabakalarını, bir zihniyet, bir his içinde birleştirmiştir. Bütün aydınlar, yavaş, yavaş saltanat ve hilâfet müesseselerinin tarihî devirlerini tamamladıkları fikrini zihniyetini, hisini benimsemeğe başlamışlardır. Bir medenî cemiyet olma yolu, ancak garba dönme sayılmaktadır. Binaenaleyh, bu zihniyete, bu hisse ulaşmış aydınlar, türlü halk tabakalarına da aynı zihniyeti, hissi aşlamaktadırlar. Bir kelime ile, herkes, içinden çıktığı sosyal tabakayı düşünmeden, bu zihniyet his ve fikir içinde birleşmiştir. Böylece, ayrı partiler halinde ayrı siyasî kuvvet unsurları değil; bu zihniyet içinde birleşmiş ihtilâlcî, nasyonalist, garpçı ve medeniyetçi kitle kuvveti vardır.

1 — Müdafaa-i Hukuk ve iki guruba ayrılması :

Bu kitle, siyasî kadrosunu da «Müdafaayı Hukuk» teşkilâtında bulmuştur.

«Müdafaayı Hukuk» teşkilâtı; millî hakları, Türklerin de millet olarak yaşama haklarını yabancı müstevliye karşı, Mondros Mütarekesinin haksız tatbikatına karşı ihtilâl yolu ile müdafaaya kalkan türlü halk teşekküllerinin birleşmesidir. KEMÂL ATATÜRK Anadolu'ya geçtiği zaman, 15 tane kadar bu çeşit teşekkül vardı, bunlar mahallî kongreler aktederlerdi. Her birinin, seçimle iş başına gelen meslekî ve askerî idarecileri ve Milis kuvvetleri de vardı.

Bunlar Sivas Kongresinde kısmen birleşmiş, bir cemiyet haline girmiştir; «Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti»; bu cemiyetin bir de merkezî organı olmuştur : «Heyeti Temsiliye».

Bu Heyeti Temsiliye, nihayet yukarıda işaret ettiğimiz fevkalâde salâhiyetleri haiz ilk parlâmento haline girmiştir.

İşte bu parlâmento içindeki türlü halk kuvvetlerinin ilk siyasî kadrosu, - partisi değil - bu Müdafaayı Hukuk gurubu olmuştur. Çünkü Müdafaayı Hukuk, Sivas Kongresinde, «Fırkacılığı red» etmişti.

Bununla beraber; müdafaayı hukuk fikrine ve teşkilâtına dayanarak, fevkalâde salâhiyetleri haiz, teşriî ve icraî iktidarları da kendinde toplayan tek meclisli parlâmentoya gelen mebuslar, ana dâva dışındaki zihniyet farklarına göre, ayrı ayrı tabakalaşma istidatları göstermiştir.

A — *Birinci Gurup*: 1921 yılında, meclis içindeki «Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Gurubu» nun esas umdelerini - yâni memleketin temamiyeti ve milletin istiklâli - gerçekleştirmek için kurulmuştur. MUSTAFA KEMÂL'in Liderliği altındadır. Daha lâik, inkılâpçı ve Devletçi zihniyetini benimseyenlerin toplandığı bir tabakalaşmadır. Áza sayısı çoktur. (262). Millî Mücadelenin zaferle bitmesinden sonra ve Cumhuriyet iâlnından çok kısa bir müddet önce yapılan yeni seçimlere (1923), 9 umdelik bir siyasî programla girmiş ve aynı yıl içinde «Halk Fıkrası» na çevrilmiştir.

B — *İkinci Gurup*: Bu da harp yıllarında gözükmeğe başlamış 1932 de kendini iyice belli etmiştir. Meclis diktatoryasına taraftar olan, fakat şahsî otokratlığa muhalif olan bir zihniyetten doğan bir tabakalaşmadır. Meclis içindeki faaliyetini, MUSTAFA KEMÂL'e ve ona - geçici dahi olsa - verilen tam yetkilere itiraz teşkil eder. 40 kadar üyesi vardır. 1928 seçimlerine girmemiştir.

II — *Meclis içindeki ve dışındaki Komünizan guruplar* :

O sıralarda, dış şartlar bakımından Rusya ile bir kader birliği vardı : Türkiye ve Rusya, önce emperyalizme karşı, sonra da hükümdarlarının merkezî idare ve mutlakiyetine karşı savaşıyorlardı. Bu dış şartlardaki kader birliğinin uyandırdığı zihniyet, bir kısım mebuslarda ve meclis dışı elemanlarda, komünizan bir tabakalaşma istidadı yaratmıştır. Bu tabakalaşma, önce Meclis içinde - ama MUSTAFA KEMÂL'in direktifleri dairesinde - bir partide ifadesini bulmuştur : «Türkiye Komünist Fırkası». Fakat asıl komünizan faaliyeti, 1920 yılında, gizli ve gayri kanunî komünist fırkası yapmıştır. Bu fırka, sosyalizmi yerleştirmek istemiştir. Üçüncü enternasyonale bağlıdır. Gazeteleri vardır. Bazı mebuslarla bu gizli komünist fırkasının bazı mensupları «Halk İştirakiyyun Fırkası» nı kurmuşlardır. 1921 de feshedilmiştir.

III — *Meclis İçinde ve Dışındaki Muhafazacı Guruplar* :

Bu parlâmentoda muhafazacı zihniyette bir gurup vardı. Bu, adetâ bir sınıftır : İlmîye sınıfı... Onların ekserisine göre, bu meclis, bir ihtilâl meclisi değildir ; Fakat hilâfet ve saltanatın organıdır.

Bu zihniyette olanlar, «Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti» ni kurmuşlardır.

II — REFORMLAR VE İKİNCİ DÜNYA HARBİ DEVRESİNDE : TEK PARTİ HÂKİMİYETİ : (1924 - 1945)

Bu devrede, KEMÂL ATATÜRK'ün Liderliği altında başlamış olan «Millî kaderin bizzat millet tarafından tâyini, sevk ve idaresi» prensibini gerçekleştirmenin yolu : Cumhuriî şekil içinde teşkilâtlanmış - fakat umumiyetle tek partiye dayanan - gene tek meclisli bir parlâmentodur.

Gerçekten bu devrede, fevkalâde salâhiyetleri haiz tek meclisli parlâmetonun denenmiş ve başarı kazanmış olan stürüktürü; bir cumhuriî şekil ile takviye edilmiş, tasrih edilmiştir.

Kabine - hükûmet münasebetleri; Parlmanter rejiminin normal kabine - hükûmet münasebetlerine çok yaklaştırılmıştır. Bu suretle, fevkalâde salâhiyetleri haiz Meclisin elinde toplanan hâkimiyetin, Meclis hükûmeti yoliyle kullanılmasında ortaya çıkan bazı güçlüklerden kurtulmak istenmiştir. Saltanat ve hilâfetin tasfiyesi ile Cumhuriyetin ilânından başka, tekkelerin kapatılması, Medenî Kanununun kabulü ile poligaminin kaldırılması, kadın - erkek eşitliği, mahkemelerin laisize edilmesi, öğretimin de laisize ve nötralize edilmesi, lâtin harfleri, yeni takvim, kıyafet reformu; ceza mevzuatının yenilenmesi gibi reformlara başlanmıştır.

I — *Halk Fırkası = Cumhuriyet Halk Partisi :*

İşte bu devrede, yukarıki devrenin siyasî kadrosu olan «Müdafaai Hukuk» teşkilâtı, aynı tereküb tarzı ile Halk Partisi olmuştur. - Partinin adı sonra Cumhuriyet Halk Fırkası, daha sonra da Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. «Müdafaai Hukuk» vatan müdafaası konusunda bir birleşmeden doğmuş idi. İleri saflarında, eşraf, subaylar ve memurlar olmak üzere türlü sosyal tabakaları ihtiva ediyordu. Şimdi, bundan doğan Halk Partisi de aynı tereküb tarzı ile, bu devrede şekillenen garpçı yeni Türkiye'nin tek siyasî kadrosunu teşkil etmiştir.

Evvelki devrede, Parlâmento içinde yerleşen geniş tartışma geleneği de, rejimin bu yeni siyasî kadrosu içinde, yerini, parti disiplinine bırakmıştır. Binaenaleyh, bu devrede, millî kaderin bizzat millet tarafından tâyini prensibi, tek parti kanaliyle ve bu partinin yüksek kademeleri tarafından tâyini, sevk ve idaresi şeklini almıştır. Bu hal, yâni memlekette tek partinin hâkim olması ve partinin temel dayanağının bir sınıfa inhisar etmesi, bu sınıfın menfaatlerine ve hayat görüşüne dayanan bir politikanın, bir sevk ve idarenin hâkim olması değildir. Şunun ifadesidir : Müdafaai Hukuk içindeki birinci gurubun lâik inkılâpçı devletçi zihniyeti, KEMÂL ATATÜRK'ün yakın silâh, idare ve politika

arkadaşlarını muhafazacı, liberal, daha az disiplinci zihniyetler karşısında tabakalaştırmış; KEMÂL ATATÜRK gibi müstesna bir idarecinin Liderliği altında birleşen bir idare edenler zümresi haline getirmiştir. Şimdi bu zümre, böyle bir politik kadro halinde; lâik, inkılâpçı, devletçi zihniyetinden sızan siyasî ve sosyal reformları, yukarıdan aşağıya doğru - idareci zümreden, idare edilen zümreye doğru - kabul ettirmede icra etmemedir. O halde, memlekette tek partinin hâkim olması; lâik, inkılâpçı, devletçi bir zihniyet ile tabakalaşan, silâh, idare, kalem, politika arkadaşlarının, bu zihniyetin gerektirdiği reformları yapmasının sevk ve idare etmesinin ifadesidir.

Atatürk'ün arkadaşları, türlü sosyal sınıflardan gelme idiler. Fakat bir yeni zihniyet, onları, aralarındaki farklılara rağmen, bir yeni kategori halinde birleştirerek idare edici zümre haline sokmuştu. Bunların hareket noktalarındaki bu lâik, inkılâpçı, devletçi zihniyetin gerektirdiği politika, partiyi, önce, bütün millete dayatmak istemiştir. Hattâ, Türkiye Cumhuriyeti, bir parti Devleti olarak tavsif edilmiştir. (1935 Kongresi) Zümre ve sınıf fikri bertaraf edilmiştir. Parti umdeleri Anayasaya geçirilmiştir. Fakat bu politika zaman içinde, partiyi, orta sınıfların, küçük mülkiyetlerin, esnafın, ücretlilerin menfaatlerini gerçekleştirmeğe doğru götürecektir; fakat hiç bir zaman, tek bir sosyal sınıfın veya siyasî tabakalaşmadan doğan idareci zümrenin hâkimiyeti esasında bir totaliter karaktere götürmeyecektir. Çünkü tek partinin hâkimiyetine rağmen rejim, demokratik düzenin esas gereklerine kapısını kapamış değildir. Şöyle ki, demokratik hürriyetlerle onların koruyucusu olan müesseseler sınırlı da olsa, mevcut idi, işlemekte idi. Nihayet, parti içinde bir parti - içi demokrasi ile, meclis içinde parti disiplini ve görüşü ile bağlı kalmadan tenkit ve kontrol yapan bir grup meydana getirmeğe ve bunu işletmeğe uğraşmıştı. Ve nihayet, Parti türlü siyasî, sosyal reformlara girişmeğe başlayacağı, giriştiği, bunları yürütme zorlukları duyduğu sıralarda bile; başka partilerin kurulması, Meclis içinde ve dışında muhalefet guruplarının teşekkül etmesi mümkün idi. Hattâ, iktidar partisi bunları teşvik bile etmiş idi.

II — Çok Parti Teşebbüsleri :

1945 e kadar gelen bu uzun devrede tek parti hâkimdir. Fakat millî hâkimiyet rejiminin, millî kaderin artık millî birliğini kurmuş olan millet tarafından bizzat tâyini prensibinin hukukî şartları başka partilerin kurulmasına hiç de engel değildir. Onun için, çok partili bir siyasî hayat devresine geçilmek için bazı teşebbüsler yapılmıştır, bazı siyasî partiler kurulmuş, işlemeğe sevk edilmiştir.

Bunlardan ilki, Meclis muhitinde iktidar partisine karşı duyulan derin bir muhalefetin ifadesi olmuştur. İkincisi, mahiyeti henüz bilinmeyen bir denemenin hikâyesi olmuştur. Üçüncüsü, pek sönük bir ışık olmaktan ileri gidememiştir. Dördüncüsü ise faaliyette bulunma imkânına erememiştir.

A — *Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası*: 1924 teşriî devresinin başlangıcında, Meclis içinde ve dışında, iktidara karşı şiddetli bir muhalefet vardır. Basın, muhalefeti şiddetle desteklemektedir. Halk Fırkası (Cumhuriyet Halk Partisi) içinde radical progresistler, sankli muhafazakârlar (Hocalar), sarıksız, mutediller diye türlü hiziplerden bahsedilmektedir. İktidar partisi, Meclis içinde bir hükûmet diktatoryası kurmuştur. Halbuki çok da gayri mütecanistir. Bu tecanüssüzlük içinde yeni bir taazzuvun ortaya çıkması gerekir, denmektedir. Nitekim istifalar başlamıştır ve Meclis içinde «Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası» kurulmuştur. O sırada, Şark'ta da bir mahallî isyan başlamıştır.

İşte bu asabî iklim içinde doğuş, kendisine yaramamıştır. Hele programında «Dini efkâra ve itikadata hörmetskâr» bulunacağı hakkında bir ibare bulunması, fırkanın sonunu hazırlıyan âmillerden olmuştur. Partinin bazı teşkilâtının, Şark'taki isyan sırasında irticâ tahrikâtı yaparak, dini siyasete âlet ettiği iddiasıyla kapatılmıştır. Bu parti, bir hürriyet partisi olma iklimi içinde doğmuştur. Hem siyasî hareket programında, hem de iktisadî hâdiseye bakış tarzında bir siyasî ve iktisadî liberalizm mahiyeti vardır. Fakat klerikal ve reaksiyoner çevrelerden geniş bir ilgi toplamıştır.

Liberal ve muhafazacı mahiyeti ile, bu parti, inkılâpçı; lâik, devletçi zihniyetten gelen iktidar karşısında, oldukça güç durumda idi. Hele reaksiyoner çevrelerce tutununca, şüpheleri dâvet edecek idi. Nihayet, bu parti; iktidar çevrelerine, bir «İttihat ve Terakki» istihalesi şeklinde de gözükmişti.

Bu, o zamanki şartlara göre şunu ifade ederdi: İktidar partisi; memleketi; saltanatlı - hilâfetli otokratik, iktisaden serbest pazar halindeki bir siyasî ev içtimaî düzenden, cumhuri, inkılâpçı, devletçi, lâik bir düzene doğru götürmek istiyordu. Henüz, kendisini tam kuvvetli de hissetmiyordu. Zaten kendi içinde gayri mütecanisti. Şimdi, muhalefet partisinin açtığı kampanyada, ileri derecedeki muhafazakâr unsurların, o safa katılmaları bir tehlike idi. Ayrıca, vaktiyle geniş ve kuvvetli bir teşkilât kurmuş olan «İttihat ve Terakki» kadroları da, yeni bir hüviyet içinde tekrar faaliyete geçebilirdi. İttihat ve Terakki saflarındaki zekâ ve tecrübe, bu yeni hüviyet içinde, henüz olgunlaşmamış millî mücade-

le adamlarının iktidarını belki de, kolayca devirebilirdi. İşte bu şerait içinde, bu çok parti teşebbüslerinin ilkinin yaşama şansı zayıftı.

B — *Serbest Cumhuriyet Fırkası* : 1930 yılına kadar yeni bir parti tecrübesi görülmedi. Bu arada, Cumhuriyet Halk Partisi, yukarıda bir yerde işaret ettiğimiz reformlarını yapmakla meşguldür. 1927 Kongresinde alınan kararlarla da bütün hükûmeti ve milleti içine alan bir parti olmağa doğru gidiyor. Yani, bütün siyasî, idarî, içtimaî, iktisadî, kültürel hayatı kavramağa uğraşan bir tek parti hâkimiyeti vuzuhla belli olmaktadır. Burada tuhaf bir durum hasıl olmuştur : Bir taraftan, memleket ile tek parti ayniyeti yaratılmağa gidilirken, öte taraftan, Meclisin tek partiden ibaret olması, tenkitten mahrum bulunması da bazı çevrelerde iyi karşılanmamaktadır. Meclisin bir partiden mürekkep olması, birçok beceriksizliklerin sebebi sayılmaktadır. Cumhuriyetin ebedileşmesi için, tek partili hükûmet idaresi yerine, çok partili serbest münakaşayı tesis etmek ileri sürülüyor. (Bunu, kurulacak partinin müstakbel lideri çok iyi ifa etmiştir.) KEMÂL ATATÜRK, lâiklikte birleşmek şartları ile, tenkit getirecek yeni bir partiyi iyi karşılayacağını beyan etmiştir.

İşte 1930 yılında da, bu şerait içinde, ikinci bir teşebbüse geçildi. Bu teşebbüse, hemen hemen tamamıyla KEMÂL ATATÜRK'ün yakın arkadaşları girişmiştir ve yeni parti gene, KEMÂL ATATÜRK'ün teşvik ve tasvibine dayanmıştır. Bu yeni teşekkül de, iktidarın lâik, devletçi, inkılâpçı zihniyetine ve idaresine karşı, siyasî ve iktisadî alanda liberal bir zihniyet ile çıktı. Halk Partisi karşısında bir liberal hava ve politikanın hâkim olmasından menfaati olan sınıflar ve zihniyetler partiye iltihaka başladı. Bunların arasında bilhassa reaksiyonerler vardı. Bu yüzden Kemâl Atatürk, Halk Partisi lehine bir vaziyet aldı ve yeni parti de, onunla karşılaşmak istemediğinden kendini fesih etti.

C) *Diğer İki Teşebbüs* : Bu arada Ahali Cumhuriyet Fırkası isimli bir partinin kurulduğu görülmektedir (1930), fakat bu parti, kurucusunun ismini aşan bir faaliyette bulunamadı.

Aynı senede, diğer bir, komünist taraftarı, çiftçi partisi kuruldu. Fakat hükûmet bu partinin faaliyetine müsaade etmedi.

III — İKİNCİ DÜNYA HARBİNDEN SONRA ÇOK PARTİLİ DEVİR

1939 dan sonra harp yılları, 1924 de başlamış ve genel çizgileri ile 1928 de tamamlanmış olan inkılâp yıllarını takip etti. Bu devrede Halk Partisi de parti - idare - devlet ayniyeti görüşünü gerçekleştirmede epi

ileri gitti. 1935 kongresinde, sınıflar veya içtimaî guruplar arasındaki farkları tamamen bertaraf etmeyi denedi. Parti sağ veya sol ceryanlarla alâkası olmadığını iddia ediyordu. Liberalizm devrinin kapanmış olduğunu kabul ediyor ve devletçi bir sistemle komünizme mukavemet edilebileceğini düşünüyordu.

I — *Muvazene ve Alternatif İhtiyacı : Çok Parti :*

Halife - Sultanın mutlakiyetini sınırlama, sonra da ona ortak alma ihtiyacından doğan siyasî hareketler, böylece 1919 dan sonra artık tahtı ve Sultanı nazarı itibare almayan bir millî egemenlik devri açmış oldu. Evvelâ fevkalâde yetkilere sahip bir meclis, millî kaderin, bizzat millet tarafından sevk ve idaresi prensibini gerçekleştirdi. Yalnız bir partinin faaliyetinde bulunduğu bu meclis daha sonra cumhuriyetçi bir rejimin meclisi oldu ve bu prensibi, bu sefer bu yol ile gerçekleştirdi. Bu sistem İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar devam etti.

Harbin sonunda, demokratik sistemi gerçekleştirmenin tek parti ile mümkün olamayacağı kimsenin gözünden kaçmıyordu. Cumhuriyetçi rejim üzerine kurulmuş olan demokratik prensiplerin hakikaten yürütülmesi isteniyorsa, bir muhalefet meydana getirmenin lüzumlu olduğu düşünülüyordu. İktidar partisinin içindeki bazı kademeler bile bu fikri paylaşıyorlardı. Onlara göre, hükûmet partisinin karşısına, bir muhalefet çıkarılırsa, siyasî iktidarın icrasında bir siyasî müvazene hasıl olacaktır. Demokratik esaslara uyulacak ise; hükûmet görüşünün karşısına alternatifler getirilmesi de gerekecektir.

Siyasî iktidarın icrasında bir muvazene tesisi ve hükûmet görüşüne karşı alternatifler arama ihtiyacının duyulması bir çok Partiler kurulmasının esas sebebi oldu. Bu suretle, «millî kaderin bizzat millet tarafından sevk ve idaresi» prensibi, gerçek halk temsiline dayanan çok partili bir parlâmento kanalı ile gerçekleşme yolu açılmıştır.

Bu partileri üç kategori halinde gruplayabiliriz : Hürriyet partileri; belli sınıflara dayanan veya böyle bir temayülle ortaya çıkanlar; ve muhafazakâr partiler...

Bu üç kategoriyi teşkil eden bütün partiler bir bakıma hürriyet partileri idiler. Çünkü hepsi - sosyalist temayüllü olanlar bile - demokrasinin lâzımı gayri mufariki olan hürriyet rejimini istiyorlardı. Onların birleştikleri nokta bilhassa bir tek şahsın iradesine istinat eden sistemin kaldırılmasından, hak ve hürriyetleri teminat altına almak için lüzumlu mekanizmanın tesisinden ibaret idi.

İkinci zümreyi teşkil eden partilerin ekserisi işçi ve köylü sınıflarına dayanıyordu. Fakat köylü sınıfından ne anladıklarını izah edemiyorlar-

dı. Buna mukabil işçi sınıfının oldukça sarıh bir tarifini veriyorlardı (işçi, ücret mukabili fikrî veya bedenî mesaisini kiralayan kimsedir). Bu zümrede, arazi sahiplerini ve hususî sektördeki büyük müteşebbisleri farklı bir sınıf olarak gören başka bir parti de vardı.

Üçüncü zümre partiler gelenekleri ve ecdattan kalan manevî değerleri muhafaza ve devam ettirmek istiyorlar; diğere taraftan insan tabiatını ve içtimaî şartları zorlamamanın doğru olduğunu düşünüyorlardı; taassuba düşmeyen bir dindarlığın taraftarı idiler ve halkı, tarihindeki ahlakî ve kültürl akidelere bağlamak istiyorlardı.

Bu üç zümrenin dışında, liberal ekonomiye ve iktisadî devletçiliğin tasfiyesinin lüzûmuna inanan bazı partileri de zikretmeliyiz. Fakat bu hareketlerden hiçbirinin belirli bir karakteri yoktu. Müfrit sağ temayüllü partiler, karşılarında, ceza kanununun lâiklik aleyhtarlığını müeyyide altına alan maddelerini buldular. Müfrit sol temayüllü partiler ise, aynı kanununun komünist ve komünist taraftarı cemiyetleri cezalandıran hükümleri ile yüz yüze geldiler. Bu durumda, müfrit sol ve sağ partiler ya faaliyetlerini tatil ettiler yahut da mutedil partilere iltihak ettiler. Böylece, çok partili rejim, mahdut partili bir rejim haline girdi. Türkiyedeki çok partili rejimden; gerçekte, sağ ve sol dilimden birer kısmı yasak eden bir rejim anlamalıdır.

II — Mahdut Parti Rejim :

Bu mahdut partili rejim, önce, teşkilâtını yaygın bir hale getirebilmiş olan partilerden bilhassa üçüne dayanıyordu. 1954 seçim kampanyası da, bunlar arasında geçmişti. Sosyal muhtevalı bir politika meylini arama zahmeti, ancak bu üç parti için değer. Bunlara 1954 - 1957 seçim arası devresinde bir dördüncü parti (Hürriyet Partisi) iltihak etmiştir. Bu parti, Demokrat Partinin siyasî iktidarı icra tarzına, bizzat kendi içinde direnmenin doğurduğu bir farklılaşmağı ifade eder. Bizzat idare edenin içinde, bizzat idare edene karşı direnmeyi ifade eden bir siyasî tabakalaşma, daha sonraları, sosyal muhtevalı bir politika arama ve gütleme meyli konusunda, insanı teemmüllere sevk eden görüşler benimsemiştir.

Mahdut partili rejimin doğuş şartları, esas itibarile, ceza mevzuatının yasaklarından gelmekle beraber, bu rejimi tâyin eden diğer âmilleri, seçim sisteminde ve Türk halkının zihniyetinde aramalıdır. Geniş seçim çevreli, tek, türlü majoriter sistem, partilerden birinin işine yarıyor ve ona, iktidarı önemli bir ekseriyetle ele geçirmek imkânını sağlıyordu. Böyle bir partiye karşı ancak zengin bir siyasî tecrübenin verdiği bir şöhrete sahip liderler tarafından idare edilen mahdut parti muhalefet edebiliyor. Böyle şahsiyetlerden mahrum olan partiler, harp sonrası

devrinin siyasî hayatında bir tesir icra etmek için halkın desteğini elde edemiyorlar.

Bu mahdut partili sistemin unsurları şunlardır :

A — *Cumhuriyet Halk Partisi* : KEMÂL ATATÜRK, milletin kaderini bizzat milletin tâyin, tesbit ve sevk ve idaresi prensibi ile ortaya çıkmıştır. Bunun ilk teşkilâtı :

a - Bir federasyon olan müdafaayı hukuktur. KEMÂL ATATÜRK, bu müdafaayı hukuklara dayanarak ve onları lider sıfatı ile sevk ve idare ederek mecliste çalışmıştır. 1923 e kadar.

b - Mücadele kazanılınca; Mecliste, artık, vatan müdafaası için kurulan bu teşekkülden, daha sosyal bir çehresi olan bir teşekküle, yâni bir partiye dayanmak gerekirdi. Onun için, bu silâh arkadaşlığı ve vatan müdafaası gurubunu, bir partiye döndürdü. Öyle ki, bütün taşra teşkilâtı, yeni Halk Partisinin teşkilâtı haline geliverdi. Amma, bu, yukarıdan bir hareket idi. Müdafaayı Hukuk, bir halk teşkilâtı dî. Aşağıdan yukarı doğru kurulmuştu. Fakat şimdi Halk Partisi haline gelince bu halk mahiyetini bu haliyle muhafaza edemedi. Sun'î bir tarz içinde yukarıdan aşağı doğru bir emir ve silsile teşkilâtı oldu. Bu safhada bir partiye; belli halk tabakalarından gelen bir sosyal kuvvet dayanak olmamıştır; Vatan kurtaran Mâdafaayı Hukuk kadrosunun, Atatürk - Atatürk'ün git-tikçe artan prestii - etrafında halkalanan ileri kademeleri ve Atatürk'ün prestiji dayanak olmuştur: Parti; bu devresinde de, daha başlangıçta, bütün milleti kadrosuna alma iddiasındadır. Buna zaruret vardır. Çünkü, nasıl vatan kurtarıırken bütün yapıcı kuvvetleri birleştirmek gereki-yo idiyse ve bunun kadrosu da Müdafaayı Hukuk oldu ise; şimdi de, fikrî, içtimaî inkılâplara girişilecektir. Bu devrede de yapıcı kuvvetleri birleştirmek gerekirdi. Bunun da kadrosu Halk Partisi olacaktı. Nitekim oldu. Öyle ki, kendisine sınıfî mahiyeti verecek teşebbüslerden bile kaç-tı. 1927 kongresinde, radikal ve radikal sosyalist ve benzerleri fırkalar birliğinin iltihak davetini reddetmiştir.

Peki, belli bir zümreye dayanmadan harekete geçecek olan bu partinin daha millî mücadelenin hemen sonunda, saltanatın kaldırıldığı, fakat hilâfetin henüz devam ettiği günlerde düşündüğü fikrî, içtimaî inkılâplar nelerdi? Acaba, buradan hareket edilerek onun belli sosyal zümrelerle irtibatı tesbit edilebilir mi?

Bunlar da esas itibarile 1789 un liberal felsefesini teşkil eden hak ve hürriyetlerdir; 1789 liberal burjuva dünyasının hürriyet, eşitlik, mülkiyet, emniyet Prensipleri ve onların tetemmuatıdır. Fakat bunun, kuv-

vetler birliğine dayanan bir cümhurî siyasî düzen içinde gerçekleşmesi lâzımdır.

Partinin gerçekleştirmeğe uğraştığı, esas itibariyle, böyle bir liberal dünyanın hürriyeti, eşitliği, mülkiyeti, emniyetidir.

Ancak; 1935 lerden sonra, bu dünyayı, birlikçi bir yol ile gerçekleştirme karakteri kuvvetlenmiştir. O kadar ki Parti - Devlet ayniyetine doğru gidilmiştir ve fikrî, içtimaî inkılâplar ile kastedtiği hususlar, daha da açıklanmıştır:

Bu fikrî ve içtimaî inkılâplar : a) Siyasî teşkilâtta cumhurî Devlet şekli :

b) İçtimaî alanda lâikliği;

c) İktisadî plânda da Devletçiliği ifade etmektedir. Parti ve ona dayanan Devlet ve bu Parti - Devletin inkılâpları, genel hatları ile gene 1789 prensipleri içindedir. Çünkü 1789 la uyuşması için bir ceht sarfedilmesi gereken Devletçiliğine bakarak; bu; eşitliği, mülkiyette de eşitliğe götürmez, mülkiyet eşitliğini - yâni vüs'ati ne olursa olsun hususî serveti kabul eder, hattâ teşvik eder; ancak, hususî teşebbüs eliyle verimli olarak yürütülemeyecek olan alanlardaki servet kaynaklarındaki bütün iktisadî ve hattâ ticarî faaliyetleri devlet eliyle yapmağı düşünür.

Demekki, partinin birlikçi karakteri içinde dayanması gereken sosyal kuvvet unsurları, esas itibariyle 1789 prensiplerinin elvereceği, müsaade edeceği, geliştireceği bir burjuva dünyasındaki unsurlardır.

Yalnız; böyle bir siyasî liberalizm içinde gelişecek iktisadî liberalizm ile, bir millî ekonomi kurma güçlüğü vardı : Bu liberal dünyanın millî ekonomisini kuracak kuvvetler; sermaye - zekâ - teşebbüs terakümleri mevcut değildi ve mevcut olsa da, bunlar, kendini; harplerden çıkmış bir ülkede, cemiyet bünyesinde radikal hareketlere girmekten çekinmeyen bir Devlet düzeninde, emniyet göremezdi. İşte bu zaruret ve ötedenberi millî mücadelenin halk gücüne dayanmasından gelen halkçı karakter, partiyi bir Devletçi politikaya atmıştı ki bu politika da, partiyi, gene belli bir zümreye dayanan - meselâ ziraat ve sanayî işçisine dayanan - bir parti haline sokamamıştır; ancak ve ancak, uzun müddet tatbik edilecek 1789 un liberal iktisat düzeninde, cemiyette zarurî olarak artacak ziraat, sanayî, orman, mâden ticaret kapitalizmin aşırı sayılacak teraküm ve gelişmelerine engel olmuştur. Belki de, bu yol ile, yekûn halindeki iktisadî hasıla ile içtimaî yekûn arasındaki nisbetin kısmen içtimaî adalet esaslarına dayatılmak endişesi gödölmüştür. Yoksa, tekrar edelim, halkçılık temayülüne ve iddiasına rağmen, halktaki belli sınıf-

ları, Partinin dayanağı olan birer içtimaî ve siyasî kuvvet unsuru sayma, bunları güdülecek politikaya müessir kılma, politikayı bunlarla, bunlara göre yürütme prensibi yoktur. Halk adı altında kastedilen; köylerin küçük mülkiyetleri, kendi küçük sermayesiyle ve âletleriyle veya başkasının dükkânında çalışan zanaatkârları, esnafı, birer iktisadî güç olarak, dört başı mamur olarak, himaye edilmemiştir. 1935 lerden sonra, bu saydığımız zümrelerin - ki bir kelime ile küçük mülkiyet, mülkiyetsizler ve daima orta ve az gelirlerdir - kaderi ile ilgilenilmiştir. Fakat bir yandan liberal devletin can çekiştiği ileri sürülürken, böyle bir liberal Devlet içinde iktisaden ve sosyalman zayıf düşen bu sınıfın veya sınıfların menfaatlerini korumak için yapılacak sosyal ve iktisadî hareketler - tarihî vetirenin yarattığı Rus komşuluğundan ve endişesinden gelen bir çekingenlik ile - sosyalizme düşmemek için, hep genel formüllerin müphem edebiyatı içinde kalınmıştır. Yani iktisadî alanda sosyal sınıflara müteveccih vazıh Türk Devletçiliğini kuramamıştır. Parti, Devletçiliği bir çeşit memleketi imâr hareketi olarak kabul etmiştir veya bir bölgeyi kalkındırma vasıtası saymıştır. Halkçılık'da «derebeylik, ağalık, aile ve cemaat imtiyazları yoktur» demekten ileri gidememiştir. Derebeyliği, köy ağalığını, servete veya dinî inançlara dayanmadan gelen imtiyazları gerçekten kaldıran bir iktisadî ve sosyal politika güdülememiştir; 1789 un vatandaşlar arasındaki hukukî eşitliği prensibine meselâ, mahkemelerde, bazı Devlet dairelerinde riayet edilince; gerçekte birer sosyal ve iktisadî düzenden gelen bu farkların kalmadığı zehabına kapılınmıştır.

Sonra, zaten, halkçılık anlayışı - 1947 den sonra - partiyi belli sosyal sınıflara dayanma imkânını da önler. Vakıa köylüyü ve çiftçiyi halk çoğunluğu sayar ve onların yaşama seviyesini yükseltecek tedbirleri zarurî görür. Amma bu hangi köylü, hangi çiftçidir, belli değil. Bir tek köylü ve çiftçi zümresi yoktur ki, C. H. P. işte, ağırlık merkezi ile ona dayanıyor diyebilelim: Zaten, parti, fert, aile üstünlüğünü tanımadığı gibi bir cemaat ve sınıf üstünlüğü de tanımaz. Zaten mevzuatı buna müsait değildir. Bir sınıfa veya yakın sınıflara, bir üstünlük tanımadan da hayatına devam etmek mümkündür. Nitekim, bu kadar vuzuhsuzluğuna, çekingen tavırlarına rağmen, C. H. P. nin programlarından çıkan manâya göre üzerine dayanması muhtemel sınıf veya sınıflar varsa, olacaksa, bunların da şunlardan ibaret olduğunu görürüz.

C. H. P. önce : Toprak politikası ve reformu ile; yeter derecede toprağı olmıyanları veya temamiyle topraksızları korur. El ve ev sanatlarını teşvik politikası ile küçük mülkiyet veya mülkiyetsiz köylü ve ziraat işçisine el uzatır. Bugün artık her yerde malum Sosyal politika tedbirleriyle işçiyi hedef tutar. Yapı kooperatifleri, mesken ve meskenlere yardım politikası ile alelum meskensizler ve hususiyle meskensiz işçi ve zi-

raatçıyı korur. Genel sosyal politikası ile bakımsız çocuklara atfınazar eder. Her nevi istihsal, kredi ve istihlâk kooperatifleri ile küçük müstehliki korumağı hedef tutar.

Bu hükümlere bakılacak olursa, iktisaden ve sosyalman temamiyle himayesiz kalmış olanlara yönelen bir sosyal temayül de açıkça körülür.

Fakat, parti, bu noktada kalırsa, iktidar savaşında yeter derecede kuvvet kazanamayacağından endişededir. Onun için, gene iktisaden ve sosyalman zayıf olanların korunmasına müteallik gibi gözüken hükümlerle, seçmen halkasını genişletmek ister: Meselâ: Tarım alanındaki kredi ve satış kooperatifleri ile tarım müstahsilini koruyacağını söyler. Bu tarım müstahsili içinde, köyde büyük mülkiyete ve fazla gelire dayanan ağalar sınıfı vardır ki, bunu, diğer köylü ile bir sınıfta saymak mümkün değildir. Keza, ziraî sigortalar politikasından, küçük zürra gibi, bu büyükler de, belki de daha fazla himaye görecektir. Rekabet politikası ile, küçük mülkiyetli ve gelirli köylünün yanında ağaların da himaye göreceği muhakkaktır. Belki de daha fazla. Keza, kredi politikasından, küçüğün yanında, büyük endüstri, büyük ticaret ve büyük tarım da faydalanacaktır.

İşte bu hükümlere bakarsak, Türkiye'nin şimdiki muhalefet partisnin sosyalizan karakterinin, henüz vazih olmadığı sonucu çıkar.

Bununla beraber; 1950 seçim platformunda C. H. P.; kendisine dayanak olarak: Köylerde: Küçük toprak mülkiyetine ve onun dar geliri-ne sahip olanlarla, ziraat ortaklığı, ameleliği, köy bekçiliği gibi toprak mülkiyetinden mahrum olarak hayatlarını kazananları seçmiş intibamı veriyordu. Bu zümreye, kasaba ve şehirlerde de; kendi tezgâh ve atelyesinde aile efradı ile veya bir kaç kalfa ve çırakla çalışan zanaat sahipleri ile esnafı da henüz küçük olan endüstri işçisini de katıyordu. Böyle düşünmesi mantikî idi: Devletçi politikası, ziraî reformu, kooperatifçiliği, iş mevzuatını düzenlemeğe başlamış olması, onu, bu zümrelere dayatmalı idi ve onlar kanaliyle iktidarı muhafaza etmeliydi: Zira, bu sınıflar, çoğunluk gibi gözüküyordu ve parti, otuz yıla yaklaşan hayatında ve devlet tecrübesinde bir idarî ve siyasî ustalık da kazandığını sanıyordu. Dayandığı, dayanması gereken sınıfların, bu idarî ve siyasî tecrübeye ve ustalığa kıymet vereceğini ümit ediyordu.

Fakat; partinin idareci ve siyasî kadroları ile, bu sosyal zümreler arasında bir uvzî bağ da yoktu. Bir kerre; parti uzun hayatında, bu kitlelerin içinden çıkan veya onların hayatları ile meşbu olan bir idareci kadro çıkaramamıştı. Partinin ve Devletin idareci kademeleri; bazısı bu kitlelerin içinden çıkmakla beraber, daha çok büyük şehir memur ailele-

rinden çıkan bir zümrenin sevk ve idaresinde idi. Bunlar da, idareci zümreyi teşkil eder etmez, dışa karşı kapalı bir kast oluveriyorlardı. Ayrıca parti, ihtiva ettiği halita dolayısı ile, bir başka tezada düşüyordu: Hem kültür durumları bakımından, hem de partinin tuttuğu küçük zümrelerle uyuşması bakımından elverişli olmayan köy ağalarını da idareci zümre içine sokuyordu. Bu bir zamanlar ona yaramıştı da; çünkü küçük sınıflar, derebeylik zamanlarından kalma göreneklerle, bu ağalar zümresini takibediyordu. Fakat bu şu demektir; parti, Devletçi ve halkçı politikasını, bu küçük zümrelere, bir terbiye halinde sindirememiştir. Hele lâiklik politikası ile, parti, dayanağını teşkil eden bu zümrelerle uzvî bağı büsbütün kesmeğe yol açmıştı. Partinin zaferi ile ümitleri ile realite, birbirini tutmadı ve parti iktidarı kaybetti.

B — *Demokrat Parti*: 1945 lerde, İkinci Dünya Savaşının silâhli safhası bitmiştir. Harbin galibi olarak Demokrasi Cephesi gösteriliyor. Türkiye Demokrasi cephesinden; insan şahsını değerlendiren siyasî ve ferdî hürriyetlerin en geniş manada kabulünü, çok partili bir rejimde iktidarın serbest tartışma sonunda halkın çoğunluğunu ikna ederek seçimleri kazanan parti tarafından yürütülmesini ve bu iktidarın karşısında diğer muhalefet partilerinin mevcudiyetini anlıyordu. Esasen bu anlayış, kendi kendini idare prensiplerine ötedenberi sadık kalmış olan Türkiye'nin davranışına uygun idi. Şimdiye kadar, tek parti, hattâ parti - devlet ayniyati safhasında bile muhafaza edilmiş olan bu prensip, artık, çok partili bir teşkilât içinde gerçekleşmeli idi.

Bu durum, 1946 senesinde mecliste ve meclis dışında bir muhalefet partisinin yani Demokrat Partinin meydana gelmesine sebep oldu. Demokrat Parti muhalefeti sathi bir müşahede ile Halk Partisinin bir hizbi gibi gözükebilir. Fakat fikrimizce, Demokrat Partinin kuruluşunun ve muhalefetinin hakikî ifadesi, siyasî iktidar icrasındaki bir muvazene ihtiyacında aranmalıdır. Böyle bir zihniyetle beslenen matbuat ve münevverlerin bu partiyi desteklemelerinde şaşılacak bir şey yoktur; ve halk kütlelerinin, iktidarın şimdiden sonra kendi reylerine göre iş görebileceğini anlamaları da normaldir. Bu, Demokrat Partinin niçin pek kısa bir zamanda geliştiğini ve teşkilâtını tamamladığını ve nasıl iktidarı ele geçirmeğe muvaffak olduğunu açıklar.

Demokrat Partinin doğuşuna ve gelişmesine ait vak'aların üzerinde ısrar etmeksizin, 1950 ve 1954 seçimlerinde itimadını elde ettiği sınıf ve muhitleri meydana koymak lâzımdır.

(a) *Hürriyet Misakî*:

Demokrat Parti herşeyden evvel kendini hürriyet dâvasına verdi.

Demokratik zihniyete aykırı ve tek parti hâkimiyeti devrinde yayımlanmış olan bütün kanunların ilgasını talep etti. Diğer taraftan seçim kanununu halkın temayüllerini tam olarak teccessüm ettirecek şekilde yeni bir şekil alması üzerinde ısrar etti. Kabul ve ilân ettiği Hürriyet Misakî Demokrat Partinin bu davranışını aksettirmektedir.

Bu hürriyet mücadelesinde Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi idaresinin halk kütleleri arasında jandarmalar, vergi tahsildarları, daha yüksek kademelerdeki vali ve genel müdürler vasıtası ile meydana getirdiği hemen hemen umumî denecek derecedeki memnuniyetsizlikten istifade etmeyi ihmal etmedi. C. H. P., bütün iktidar süresince, halk karşısına, bu idare kadroları ile, hep, sert ve disiplinci olarak çıkmıştı. Bu, bir asayiş kurmağa vesile olmuştur, fakat halk, bu sertlikten şikâyetçidir de.... Şimdi Demokrat Parti bu idareyi yumuşatmaya niyet etmişti.

Diğer taraftan hürriyet dâvasının moral plânda tecellisine de Demokrat Parti başka bir şekil verdi : Dinî ihtiyaçların daha fazla tatmini ni gözeten bir anlamda olmak üzere vicdan hürriyeti.

(b) *İktisadî Realite :*

Demokrat Parti, hürriyet dâvasının yanında, iktisadî bir gaye de takip etmekte idi. Demokrat Partiye göre milletin bulunduğu şartlar onu iktisadî bir refaha kavuşturmalı idi. oysa ki, böyle bir refah mevcut değildi. Halk halâ iktisadî sahada bir bağımsızlığı bekliyordu. Bu bağımsızlık ancak daha liberal ve hususî teşebbüse çok büyük imkânlar bahşeden bir nizamla mümkündü.

İşte Demokrat Parti, 1946 lardan sonra bir muhalefet gurubu olarak kampanyasını yürütürken. Cumhuriyet Halk Partisinin devletçi, lâik zihniyeti ile sıkı bir disiplin nizamı haline girmiş bulunan, idare hükümet mekanizmasına, halka yukardan bakmağa alışmış siyasî kadrolarına karşı siyasî ve iktisadî sahada daha liberal bir zihniyet ve politika ile çıkmış, bu zihniyete dayanan daha yumuşak bir idare-hükümet mekanizması kurmağa istidatlı bir teşkilât intibamı vererek çalışmıştır. Demokrat Partinin bu anlayışdaki müşahhas fikirlerini hü-lâsa edersek, partinin içtimaî temellerini görebiliriz.

Gerçekten Demokrat Parti, herşeyden evvel, daha liberal bir iktisat taraftarı idi. Anayasaya geçmiş bulunan devletçiliği muhafaza etmekle beraber, bazı sahalarda hususî teşebbüsün genişlemesine müsait tedbirler tatbik etmeyi düşünüyordu. Onun devletçiliği, bazı devlet teşebbüslerini özel teşebbüse devretmek isteyen bir devletçilikti.

Buna göre, Demokrat Partinin devletçiliğinde sosyalizme mütema-

Yıl bir karakter görülemez. Devletçiliği, bazı temel sınaî teşebbüslerle sınırlandırmıştı; fakat diğer sahalar hususî sermaye ve teşebbüse açık olmalı idi. Devletin ziraî faaliyette bulunmasına iyi bir gözle bakmıyordu.

Demokrat Parti diğer taraftan ziraatı daha verimli bir hale getirmek için bir çok tedbirler teklif ediyordu. Ziraî krediye hususî bir önem veriyordu. Fakat ziraattan kifayetsiz bir gelir elde edenlerin üzerinde durmuyordu. Ziraî istihsalın artması, iş gücünün, sermayenin ve teşebbüsün ziraat sahasına aktarılması lüzumu üzerinde ısrar ederken ziraatı büyük teşebbüsler şeklinde anlıyordu. Demokrat Partiye göre küçük ormanlar dahi hususî teşebbüsün elinde kalmalı idi.

İşte bu liberal karakterle Demokrat Parti 1950 seçimlerine iştirak etti. Halk Partisi, devletçi ve sosyalist temayüllü mahiyeti ile, memleketin gelişmesine yaptığı bütün yardımlarla daha fazla şansa sahip görünmesine rağmen seçimlerin galibi Demokrat Parti idi. Bu muvaffakiyetin sebepleri aşağıdaki şekilde izah olunabilir:

1. Demokrat Parti tarafından, Halk Partisinin devletçi ve sosyalist temayüllü politikasının karşısına dikilen bu liberal zihniyetin, büyük tüccar ve sanayicilere müsait olan bir politika ile neticelenmesi zarurî idi. Böylece demokrat parti, o zamanki muhalefetin yani demokrat partinin kendilerine daha liberal bir rejimle beraber hakikî gelişme ve büyüme imkânları getirebileceğine inanan bir gurubu etrafında toplamıştı. Bu grubun muhalefeti tutmak menfaatine idi ve tuttu.

2. Halk Partisinin ziraat reformu bilhassa büyük çiftçiler arasında şüpheler yarattı. Onlar D. P. nin müdahalelere muarız liberal zihniyetinde bir emniyet ve gelişmeleri için bir ümit unsuru görüyorlardı. Bu yüzden ona iltihak ettiler. Sadece ziraat politikasından menfaatkâr olan bazı ağalar ile (C. H. P. nin Ziraî Kooperatif, kredi ve sigortalar politikası onların işine yaramıştı) hiç bir iktisadî kuvvete sahip olmayanlar Halk Partisinin saflarında kaldılar.

3. Demokrat Parti, memurlar statüsünde reform yapma vaatleri ve umumiyetle yaptığı hürriyet mücadelesi ile bütün münevverlerin, bütün memurların kalbini kazanmıştı. Bunlar Cumhuriyet Halk Partisinin kapalı siyasî ve idarî aristokrasinden çok istirap çekmekte idiler, zekâ ve hizmetlerinin kıymetini takdir ettireceklerini umarak Demokrat Partiyi tuttular. Yalnız menfaatlerini, eski rejimin devamında görenler Halk Partisine mensup olmağa devam ettiler.

4. Demokrat Parti, Halk Partisinin devletçi politikasına inanmayan yahut lâik politikası karşısında irkilen orta sınıfları ikna etmek için mücadelesini muvaffakiyetle yürütmesini bilmiştir. Şöyleki :

(i) Daha yumuşak bir idare; Demokrat Partiye göre hükûmet ve teşkilâtı halkın üstünde ve dışında değildir. Hükûmet, âmme hizmetlerini görmek üzere halk tarafından tesis edilmiş bir âmme müessesesidir. Binaenaleyh, hükûmetin idarî hiyerarşisinin her kademesinde daha yumuşak bir idare sağlaması lâzımdır.

(ii) Moral tatmin : Bütün içtimaî sınıflar içersinde çoğunluğu teşkil eden dindarların gözünde, Halk Partisinin lâikliği din aleyhtarı bir politikaya dönmüştü. Lâikliğin bu tefsirini red ettiğini ilân eden Demokrat Parti, bu davranışı ile kütteleleri kendi tarafına çekti.

(iii) İktisadî vaatler : Demokrat Parti, iyi teşkilâtlanmış ve muvafak olmuş bir propaganda ile, Türkiye gibi refah imkânları ile dolu bir memlekette harp senelerinde uğranılan bütün mahrumiyet ve güçlüklerden Halk Partisini mes'ul gösteriyordu. Bundan başka, Demokrat Parti, vergileri ve hayat pahalılığını hafifletmeyi vaad etmişti.

(iv) Demokrat Parti tarafından girilen kesif ve devamlı bir propaganda ile, halk efkârı da Halk Partisine müsait olmayan bir duruma getirilmişti. Bu seneler zarfında Halk Partisinin teşkil ettiği hükûmetlerin gelişi güzel ve demokratik ruhla telifi kabil olmayan aksülâmelleri, halk efkârının Demokrat Parti tarafından ileri sürülen ithamların doğruluğuna olan inancını kuvvetlendiriyordu.

(v) Müslüman olmayan muhitler de, daha liberal bir zihniyetle ortaya çıkan Demokrat Parti tutuluyordu. Müslüman olmayan vatandaşlar büyük tacir veya büyük sanayici idiler; harp yıllarında alınan malî tedbirlerden (varlık vergisi) zarar görmüşlerdi ve Demokrat Partinin liberal rejiminden daha büyük gelişme imkân ve şartları umuyorlardı. Diğer taraftan müslüman olmayan zanaatkârlar ve küçük tacirler de servet üzerine konan vergiden kurtulamamış bir kitlenin ıstırabı ile, D. P. nin getireceğini vaad ettiği liberal rejimle, daha fazla gelişme şansı gören kiliselerinin telkinine uymaktan uzakta kalmamışlardı.

(vi) Nihayet işçiler, sendikalizmin gelişmesi için bu yeni liberal rejime bel bağlamışlardı ve Demokrat Partiyi destekliyorlardı.

Böylece 1950 seçim mücadelesi başlıca Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında cereyan etti ve programı içtimaî ve iktisadî sahada zayıf bulunan sınıfların lehinde olması dolayısı ile daha çok şansa sahip gibi görünmesine rağmen Halk Partisi aleyhine neticelendi. Bu da gösteriyorki Halk Partisi 27 senelik iktidarı esnasında programının esas istikameti, orta sınıf ve zayıflar lehine bir sosyal muhteva aramakta olmasına rağmen, bu içtimaî sınıflar arasında kök salamamıştı ve yukarda aşağıya doğru giden sun'î bir hiyerarşiden başka birşey olamamıştır

C) *Üçüncü Parti : Millet Partisi - Cumhuriyetçi Millet Partisi :*

Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında mücadele devam ederken, Demokrat Partinin bazı âzaları partilerini terk ettiler ve başka bir parti teşkil ettiler : Millet Partisi. Bu yeni partinin sağcı fikirlerden mülhem olan kurucuları Cumhuriyeti Halk Partisini gayri meşrû ve despotik bulunmakla itham ediyorlar ve Demokratlardan daha sert tenkitlerde bulunuyorlardı. Bu parti, esas karakteri bakımından, şahıs idaresine karşı bir direnmenin ifadesidir. Dayanağı olacak sosyal kuvvet unsurunu sağ cenahta arar. Kendisi bizzat kendi üyeleri tarafından reaksiyoner olmakla itham edilmiştir. Buna mukabil Millet Partisi din ve dünya işlerini ayırmak maksadında olduğunu iddia ediyordu. Bununla beraber bu parti muhafazakâr çevrelerde tutuldu. Adli bir tahkikat neticesinde Millet Partisinin faaliyetlerine son verildi.

Fakat bu partinin bazı azaları yeni bir parti kurdular: Cumhuriyetçi Millet Partisi. Bu parti zamanla üçüncü kuvveti teşkil etti. Bu şekilde üç partili devir açılmış oldu.

Cumhuriyetçi Millet Partisi memlekette garp demokrasisini kurma gayreti olarak tavsif edilebilir. Başlangıçta müfrit sağcı Millet Partisinin mirasçısı olduğu intibamı vermişti. Fakat kongrelerinde bu nevi ithamları bertaraf etmek ve farklı bir mahiyet elde etmek için elinden geleni yaptı.

Millet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi üçüncü kuvvet olarak mecliste ve meclis dışında önemli bir rol oynadı ve oynamaktadır.

Her ikisi de; az - çok muhafazacı bir anlayışın tabakalaşmasının ve bu zihniyetin, garp demokrasi anlayışı ile uyuşturulması gayretinin ifadesi olarak bir siyasî rol oynamak ister. Cumhuriyetçi Millet Partisinin hakikî fonksiyonunu aramak istersek, o, aşağıdaki şekilde tarif edilebilir: Demokrat Parti iktidarı ele geçirdikten sonra hürriyet dâvası sahasındaki gayretlerini yavaşlattı; mevcut içtimaî nizam ve siyaseti muhafaza etmek için muhafazakâr ve değişmeğe zıt bir temayül göstermeğe başladı. Bu şartlar içinde C. M. P. Halk Partisine itimadı kalmayan fakat Demokrat Partinin bu muhafazakâr temayülünden memnun olmayanların nazarında ve dördüncü parti olarak sahneye çıkan Hürriyet Partisinin henüz kitle ile sıkı bir temas kuramaması muvacehesinde tutulacak ve hürriyet mücadelesinde kendisine iltihak edilebilecek üçüncü partiyi temsil etmiştir.

1954 Seçim Platformu :

Artık iyice anlaşılmıştır ki, Türkiyedeki siyasî partiler sadece belirli ve hudutları çizilmiş sosyal sınıfların bir ifadesi olarak tefsir edilemezler. Onlar evveleminde kaynağını mevcut siyasî şartlardan alan siyasî bir farklılaşmadan doğmuş ve 1789 un hürriyet müsavat, mülkiyetin mukaddesliği ve güverlik prensiplerini savunan zihniyetlerin, günün şartlarına göre hasıl olmuş farklılığından doğan tabakalaşmaların ifadesidir. Onların yolunu ve siyasî iktidarla olan münasebetlerini her nevi içtimaî sınıfa mensup fertleri müdafaa ettikleri dâvaya kazanma şansları tâyin eder.

1950 de mevcut olan durum 1954 de değişmemiştir. 1954 de de 1950 de olduğu gibi, yumuşak bir hükûmet idaresi bulan ve din hisleri tatmin edilen halk mevcut tabakalaşmayı kuvvetlendirdi. Üstelik yeni kredi politikasından istifade edenlerin iltihakı ile bu tabakalaşmanın hudutları genişledi. Memlekette büyük bir iktisadî kalkınma havası yaratılmıştı. Bu iktisadî kalkınma, geniş köylü kitlesi için toprak sahibi olan ve toprak sahibi olmayıp ta benzer şartlar içinde yaşayan kitle için-bol su, daha iyi yollar, şeker, gaz ve ucuz giyecek maddeleri demektir. Ayrıca bu kütle, Halk Partisi iktidara geldiği takdirde, bu yumuşak idarenin ve dinî hislere yapılan tatminlerin muhafaza edilemeyeceğinden korkmakta idiler. Demokrat Partiye karşı müsait olan bu davranış böyle bir zihniyetten doğmuş olan tabakalaşmayı kuvvetlendirdi.

Bilmukabele, hürriyet mücadelesinin önderliği bu sefer Halk Partisine geçti. Çünkü Demokrat Parti böyle bir hürriyet rejiminin esaslarını kurmak için faaliyet sarfetmemiş ve Halk Partisinin iktidarı zamanında mevcut olan ve şiddetle tenkit ettiği hürriyeti tahdid edici tedbirleri aynen muhafaza etmişti. Demokrat Parti kendini kurmak için, hürriyeti çok fazla sınırlayan bir rejimin arzettiği imkânlar arkasına saklanmıştı. Bu devrede D. P. nin tavrı şu olmuştur: İdare - halk münasebetlerinde, idareyi daha yumuşatmak. Fakat, iktidar savaşında, savaş vasıtası olan bütün imkânları ve kendi aleyhine bir kamu oyu teşekkülüne yol açabilecek bütün imkânları kısıt rejimi muhafaza etmek, hattâ daha da kuvvetlendirmek. Memlekette tesis etmiş olduğu daha yumuşak, daha az disiplinci idare, iktidar etrafında hakkaniyetli bir mücadele için gerekli bütün hürriyet ve imkânları bahşetmeğe kâfi değildi.

Bu durum ve hürriyeti sınırlama yönünde alınan yeni tedbirler, hayat pahalılığından şikâyet eden münevverleri ve memurları Cumhuriyet Halk Partisini desteklemeğe sevk etti.

Buna mukabil, Halk Partisi de, lâik ceryanı, ona bağlı meseleleri seçim platformundan uzak tutmuştur. Bu vaziyet partiye, manevî

hislerin tatmini sahasında, itimat telkin ettirmiyordu. Diğer taraftan, Cumhuriyet Halk Partisi aynı kuvvetle olmamakla beraber, devletçilik prensibine olan sadakatini de bir kere daha teyit etmişti. Halk Partisine göre devletçilik, devletin önemli iktisadî müdahaleleri demektir. Böyle bir devletçilik, Demokrat Partinin iktisadî politikasından doğrudan doğruya istifade edenleri de kuşkulandırdı.

Cumhuriyet Halk Partisinin yeni petrol kanunu ve yabancı sermaye karşısında takındığı tavır, devletten gelmeyen her türlü teşebbüsün mahkûm edilmesi şeklinde tefsir edildi.

Bundan dolayı Halk Partisini hürriyet dâvasının müdafii olarak gören münevver ve memur çoğunluğunun desteklemesine rağmen, orta sınıflar hayat pahalılığının ilk alâmetlerini gördükleri zaman bile yukarıda bahsettiğimiz âmiller ile kuvvetlenen tabakalaşmayı değiştirmediler. Böylece orta sınıflar 1954 seçimlerinde Demokrat Partinin zaferine âmil oldular.

D — *Hürriyet Partisi* : 1954 - 1957 arası : Halka karşı daha yumuşak bir idare, bütün içtimaî sınıfların içinde sayı çokluğunu ifade eden dindarlara ve muhafazakârlara sağlanan moral tatminler; kesif iktisadî vaidlere refakat eden bir iktisadî faaliyet; büyük kitlenin istihsal ettiği mallara talebin artması, buna karşılık istihlak ettiği mahdut malların fiyatlarının devlet eli ile, bu kitle lehine sabit tutuluşu gibi sebeplerle iktidarı muhafaza eden D. P. nin; iktisadî faallerini rasyonalize edememesi sonucu duyulan sıkıntıların, kendisini devirecek bir vüs'at almasına, siyasî rejimi koyu bir siyasî merkezîyetçilik yolu ile ihata ederek, karşı koyma devresidir. İcra kuvvetini, partinin merkezi uyanlarının eline tevdi eden, parti düzeni ve disiplini dolayısı ile ve vasıtası ile, icra kuvvetini, teşri organının faaliyetlerine çok müessir kılan bu siyasî merkezîyetçilik; bizzat D. P. nin içinde bir gurupça iyi karşılanmamağa başladı.

Siyasî merkezîyetçilik, kabineyi, parti merkezi organlarının hukukî ifadesi haline getiriyordu. Siyasî iktidarın her alanda icrası da, bu kabinenin fazla müessiriyeti esnasında ceryan ediyordu.

İşte, şimdi, bizzat D. P. nin içinde bir gurup, kabinenin ve onun şefinin bu müessiriyetini siyasî iktidarın icrasında bir inhisarcılık saymamağa başlamıştır ve bu akımın karşısına; fikri, iktisadî her faaliyet alanında, siyasî iktidarın böyle inhisarcı bir karakter ve şekil ile icrasını red ederek çıkmıştır. Bu, Hürriyet Partisi adlı bir dördüncü partinin siyasî hayata tesir etmek üzere ortaya çıkmasıdır.

Bu parti, daha ilk andan itibaren, bazı «fikrî esaslara müstenit» bir parti olma cehdini göstermiş ve bu yönü ile, mahdut partili siyasî rejimi-

mimizin diğer üç partisinden teferrüd etmek istemiştir. Bu partiye göre, diğer partiler, dayandıkları prensipler bakımından vüzuhsuzdular; «demokrasî» gibi, «kalkınma» gibi mücerredatın ötesinde, müşahhas fikirlere geçememektedirler. Bu yüzden fikir partisi olamamaktadırlar.

Şimdi, biz, fikir partisi olma bakımından böyle, teferrüd edici bir iddia ile ortaya çıkmış olan bu siyasî tabakalaşmanın gerçek mahiyeti ile sosyal muhtevalı bir politika bakımından ihtiva ettiği fikirlerin nelerden ibaret olduğunu araştırabiliriz. Zira; Hürriyet Partisi; bu belli fikir ve prensiplere göre, onların içinde, onların gerektirdiği vasıtalarla «idare etmek» için; bu anlamdaki fikirlerden, prensiplerden ve vasitalardan yoksun olan «idare edene» i ve ilerde bu mevkie gelmeğe savaşıyan diğer gurupları bertaraf etmek üzere, bu fikir ve prensipler etrafında bir siyasî tabakalaşmanın ifadesidir.

Hürriyet Partisi tabakalaşmasını ifade eden bu fikir ve prensipler ise :

A — Önce, felsefesini 1789 zihniyetinden olan bir kapitalist - liberal cemiyetin prensipleridir. Mahdut partili rejimin diğer üç unsuru arasında, sosyal muhtevalı bir politika aramada, en sosyalizan karakter gösteren C. H. P. nin, de ilk anda dayandığı prensipler gene, 1789 felsefesi çerçevesi içinde idi. Bu, Türkiyede, her şeyden önce, siyasî iktidarın totaliter merkezîyetçi bir renk içinde kullanılmasına karşı, siyasî iktidarın icrasını liberal ve ferdiyetçi bir zihniyet ile ihata etme geleneğini yerleştirme gibi, ana partilerce müştereken duyulan bir ihtiyaç ve görüşün ifadesidir. Fakat, şimdi, Hürriyet Partisi, bu 1789 esprisini, daha da liberal bir atmosferle tamamlamak ister görünmektedir. Meselâ; onun hürriyet anlayışı; pluralist bir cemiyet uzviyeti içinde istenen fikirlere sahip olmak ve onları, türlü teşekküller içinde ve basın - radyo yolu ile serbestçe ifade etmeği, istilzam eder. Onun eşitlik prensibini de; âmme imkânlarından, içtimaî hasıladan, kanunların bahşettiği - meselâ eğitimde - imkânlardan, sırf vatandaş ve insan olarak aynı derecede yararlanma, bir siyasî kategoriye mensup olmadan mütevellit imtiyazların mevcut olmaması anlamındadır. Mülkiyet ise bizzat âmme gücünün de, geliştirici mahiyette destekleriyle hazırlanan, elverişli bir hale getirilen ve bu hali ile sosyal uzviyetin temel prensibi sayılan bir serbest teşebbüs alanında, kendi şahsi bilgi ve faaliyetinin mahsullerine mutlak olarak sahip olmak, onu istediği kadar çoğaltmak ve neticelerini istediği gibi istismar etmek haklarını gerektirir. Güvenliğe gelince: Bu iç devlet hayatında, yukarıda anlatılan hürriyet prensibinin gerektirdiği bir dokunulmazlık içinde yaşamak ve diğer sınıfların, bilhassa çalışanlar sınıfının, serbest teşebbüs ve piyasa ekonomisinin genel imkânları ve ölçüleri içinde elde etmesi

gerekeni sağlamak için konacak kayıtlamaların dışında, serbest teşebbüsünün ve faaliyetinin mahsullerine dokunulmazlığı sağlıyan bir hukikî ve siyasî garanti mekanizması içinde yaşamayı istilzam eder.

B — Öteyandan Hürriyet Partisinin görüşünü tesbit eden prensipler; iktisaden ve sosyalman zayıf olanların himayesini, serbest teşebbüs ve faaliyetin gelişmesiyle hasıl olan genel seviyenin sağlıyacağı imkânlarla terk eden, gene liberal atmosferli ve faaliyetli tertipleri idare eden prensiplerdir.

C — 1789 zun böyle liberal anlamda kurulacak siyasî ve sosyal düzeninin zamanımızda kurulmasının en acil sosyal yönünü de köy sosyetesinden, sanayiye dayanan şehir sosyetesine geçiş teşkil eder. Bunun yolunu da Hürriyet Partisi ziraatı, kaynağını gene serbest teşebbüs ve faaliyetlerden olan sermaye ile teçhiz ederek, köyün ve halkın topyekûn kalkınmasını sağlama prensibinde görür.

Bütün bunlar Hürriyet Partisi programına, davranış tarzına hâkim genel prensiplerdir: Hürriyet Partisi, bu prensiplerin istihdaf ettiği plüralist efkâr manzumesini muhtevi, fakat idareci sınıfı liberal zihniyetle dolduran bir dünyayı kurma hususunda, bir sürü ve birbiriyle de felsefi ve teknik bakımdan irtibatlı ve ahenkli diğer prensipler ileri sürmektedir. Onun tabakalaşması, işte bu görüşler içinde, bu görüşlere göre bir idareci sınıf teşkil etme hususunda ki bir tabakalaşmadır; yoksa diğer partiler gibi ondada belli bir sosyal zümrenin görüşünü, menfaatını istihdaf etme gayreti yoktur. Köyden bahsetmesi ziraattan bahsetmesi, sınıfî ve zümrevî bir kitleyi irae etmeye matuf değildir; Her türlü içtimai kuvvetler arasında bir muvazene esasına dayanan plüralist bir cemiyetin, köy içtimaî topluluğuna dayanma geriliğinde kurtulup endüstrileşmiş şehirli içtimaî topluluğuna dayanan bir medeniliğe ulaşmasına matuftur.

Esasen endüstrileşmiş bir şehirli içtimaî topluluğuna dayanan ve bunun da kurucu temelini serbest teşebbüs ve faaliyetlerin imkânlarla kavuşturulmasında gören; amma bütün zümrelerin, artan içtimaî hasıladan daha adil ve faaliyetleriyle eşit reel bir pay almasını sağlamayı ihmal etmiyen böyle bir medeniyet ülkesinde, doktriner mahiyetteki sosyalizan temayüllerin, liberallik görüşlerinin tartışılmasına da yer olmyacaktır. Daha önceden beri mevcut partilerin kullandığı devletçilik deyimi, bu deyimin muhtevasını teşkil etmesi gereken sosyal dâvalar ve işçi meselesi, hep, yarı ilmi ideolojik görüşler teşkil etmekten öteye geçememiştir.

Hürriyet Partisine göre; şimdiye kadar aranan sosyal muhtevalı bir politika, ya Marksî teorilerden, ya da yarı Faşist otoriler telâkkilerden

hareket edilerek aranmıştır. Oysa ki Marksist teorilerden kalkılınca, içtimai sulhe varılamaz. Çünkü bu teoriler, sınıf kavgası şuurunu hızlandırmak için, cemiyet nizamını kozacak tertipler peşinde koşarlar.

İşte bu görüşten hareket eden Hürriyet Partisi evvelemerde bütün sosyalizan eyilimleri reddetmeyi felsefesinin ana temeli yapmıştır. O kadar ki, İngilterede sosyalizan eğilimleri ve bunun gerektirdiği sosyal muhteralı politikaları temsil eden İşçi Partisini bile, adeta, bu eğilimden vazgeçmişlikte tefsir etmek istemektedir. Ancak, Hürriyet Partisi sosyalizan eğilimlerin getirdiği ve kendisine tâyin ettiği bir sosyal politikanın muhtevasını teşkil eden sosyal hakları tanımamazlık da edemektedir. O, bu eğilimini; sosyalizan temayüllerin sloganı olan «eşitliğe doğru» deyinini «içtimai adaletе doğru» deyimi ile değiştirerek ifade etmek istemektedir. Zira, «eşitliğe doğru» sloganına sahip çıkmak ne de olsa sosyalizan bir eğilimi ifade eder ve ferdi mülkiyet rejiminin imhasını değilse de geniş ölçüde kayıtlanmasını da istilzam eder. Oysaki, Hürriyet Partisi, ferdi mülkiyet unsurunu - her hali ve şekli ile - cemiyetin temeli sayarak esas kapitalist felsefesini kuracağı için mülkiyeti şartlandırmayı istilzam eden bir sosyal politikayı benimsiyemez. Hürriyet Partisi; Sosyal hakları tanımanın yolunu, insanlar arasında ihtiyaçlar baremi bakımından farklılığın kalkmasında ve millî gelirin adil dağılımını sağlamada görür. Bunu da, bir yandan, bizzat kapitalist sistemde kendi kendine meydana gelen bazı mesut tehavüllerden; öte yandan da devletin cüz'i bir şekilde işletmecilik sahasına fakat bilhassa para, maliye, vergi, bütçe politikasıyla umumi ekonomiye yapacağı tesir ve müdahalelerden bekler.

Başka bir deyimle, ferdi teşebbüs, ferdi mülkiyet esasından kalkarak, gene ferdi teşebbüs ve mülkiyetin menfaatine olmak üzere devletin ancak bu alanlarda düzenleyici müdahale yapmasını kabul eden ve kapitalist sistemin kendi kendine uğradığı ve bulduğu değişmeler sonucu millî gelirin âdil dağılımını elde edeceğini ileri süren bu liberal eğilimli parti, iktisaden ve sosyalman zayıfların himayesini, bu suretle, gene kapitalist düzen içinde sağlamayı düşünerek, oda diğer partiler gibi sınıf, kitle, zümre esasında bir tabakalaşma olmaktan uzak kalmıştır. Hattâ denebilirki, o, içtimai şen'iyetin bazı noktalarda talep eder gibi gözüküğü ve Türkiye de C. H. P. ce temsil edilir gibi sanılan mutedil derecede sosyalizan bir politika aramağa karşı ısrarla direnmektedir.

Buraya kadar verilen açıklamadan anlaşılın şudur: Partilerimiz, belli, sınırları vazıh sosyal tabakaların ve görüşlerin ifadesi değildir.

Amaçlarının ve savaşlarının mahiyetleri, belli sosyal tabakaların iktisadî ve sosyal menfaatlarını savunmak, buna göre bir sosyal muhtevalı politika aramak ve gütmek değildir. Aralarında ki savaşta bir sosyal çatışmanın meseleleri etrafında değildir, bu meseleleri ihtiva etmemektedir. Savaş, ana çizgileriyle siyasî plandadır : İktidarın temerküzü olayı bütün kuvvetiyle ceryan ediyor. Bu D. P. vasıtasıyla oluyor. Diğer guruplar da bu temerküze karşı daha liberal siyasî efkârı temsil ederek cephe alıyorlar. Bir taraf iktidarı elinde tutmak için, zaten kendiliğinden hızlanma eğiliminde olan temerküz vetiresini koyulaştırıyor. Diğer guruplar da, modern devletin bir vakıası olarak esasen mevcut olan bu temerküzün karşısında, onu durdurmaya yarıyacak bir siyasî liberalizm geleneklerini ve müesseselerini kurma savaşından ötesini - zengin bir sosyal muhtevalı politikayı - düşünmüyorlar. Binaenaleyh mevcut bünyeleri ;

«İktidardan sen çekil; oraya ben geleceğim» formülünün anlattığı bir guruplaşmadan bir tabakalaşmadan ötesini ifade etmekten uzaktır. ve görülen savaş da, ancak bu maksada matuf bir siyasî çatışmadan ibarettir. İşte 1957 seçim platformuna bakalım. Burada D. P.; bu platforma, iktisadî kalkınma ve refah parolası dışında esas itibarile, hep siyasî deliller getirmiştir. Muhalefeti, eskiden korku rejimini kurmakla itham gibi, onun liderlerini kötüleme gibi, onun siyasî davranış tarzından millete şikâyet gibi, halka getirilen manevî ihtiyaçları tatmin politikasını öğme gibi, isbat hakkı, nisbî seçim gibi iddiaların mesnetsizliğini isbat gibi, sür'atli karar alıp icraata geçecek icra cihazını ileri sürerek, güttüğü temerküzü savunma gibi.

C. H. P. de 1957 seçim platformuna, aynı siyasî mahiyette meseleler getirmiştir : Anti - demokratik kanunlardan ve gidişten şikâyet gibi; D. P. nin, vaidlerini tutmadığını afişe etmek gibi; Anayasa mahkemesinde çifte meclis ve nisbî temsile ve isbat hakkına kadar, bir sürü siyasî rejim meselelerini çözmeği vaid gibi; C. M. P. de, diğer muhalefet partilerinin şimdi ileri sürdükleri siyasî tedbir ve islahat tekliflerini, on yıldır, asıl kendisinin ileri sürdüğünü iddia ederek, seçim kampanyasını, ancak bu siyasî temele dayatmıştır.

Hür. P. de rejim meselelerini öne almış, fakat, buna ek olarak, bir de, liberal - kapitalist esprili iktisat plânı vermiştir. Fakat, inandırma gücünü, daha çok, genç, dinç, idealist bir parti olduğu edebiyatı üzerine dayatmıştır.

Bu arada D. P., köy borçlarının tesviye yolu, işçi haklarının genişletilmesi olayı üzerinde de durmuştur. C. H. P. de; gene köyden, ziraat mahsullerini değerlendirmeden ve işçi haklarından bahsetmeği unutmuştur. Hattâ, ilk defa, işçinin istismarının önlenmesinden; işçinin ve işçi

teşekküllerinin yardımından - hiç olmazsa Devlet İktisadî Teşekküllerinde - faydalanma lüzumundan söz açmıştır. Fakat, bunlar da, sistematize bir sosyal muhtevalı politika mahiyeti teşkil edecek kesafetten yoksundur.

Hülâsa mahdut partili rejimin gösterdiğimiz dört unsuru, daha çok, «o sandalyadan sen kalk, oraya ben oturacağım» formülünün ifade ettiği bir siyasî savaş içindedirler. Bazısının mahiyetinde liberal, kapitalist sevk, bazısının mahiyetinde de cüz'î bir sosyalizan eğilim bulunsa da, onları, memleketi esas itibarile siyaseten idare etmek için tabakalaşmanın ötesine geçmiş uzviyetler olarak görmek pek mümkün değildir.